Írás és rítus

Tematika: az íráskutatás a népszokások kutatási hagyományában; a lakodalom költészete (a vőfélyköny története, szerkezete; a vőfélyvers típusai és funkciói; a vőfélyvers kontextusai; a vőfélyvers megírása, előadása, őrzése); a gyászjelentő lapok (a gyászjelentő lap előzményei és története; a szövegtípus tartalmi szerkezete; megszerkesztése, szétosztása, őrzése; a társadalom és a halál megjelenítése; a szövegtípus változása); az emlékvers (az emlékek jegyzésének története; az emlékek jegyzésének helyzetei; az emlékvers füzet szerkezete; az emlékvers szövegtípusa; az egyén és a társadalmi környezet megjelenítése; az emlékállítás rítusa); a táncrend (a szövegtípus jellemzői; táncrend és rítus); nyomtatott értesítések; a dedikáció.

Az európai leíró és tipológiai szokáskutatás ArnoldVan Gennep 1909-es rituselméletében integrálódott elméleti paradigmába (Van Gennep 1909). A szisztematikus elemzés az átmeneti rítus struktúráját, s az egyes strukturális egységek funkcióit következtette ki. A morfológiai-strukturális és funkcionális elemzési modell napjainkig érvényben maradt, s rendre átterjedt a kalendáris szokások, a mindennapi viselkedés, az emlékünnepségek vizsgálatára. A népszokások, rítusok keretébe ágyazódó szövegek, szövegmondás vizsgálata a 19. századtól kezdődően folyamatosan a kutatás homlokterében áll. S amint arról korábban is szó esett, a szakirodalom a szertartások forgatókönyvébe illeszkedő írást, írott szövegeket is gazdagon adatolta. (A szokáskutatás történetének és módszereinek áttekintése: Verebélyi K. 1998, Pozsony F. 2006: 9–124.) Az alábbiakban rítusokba illeszkedő írásszokások, írott szövegek átfogó elemzésére teszünk kísérletet. A rituális körülmények között megszerkesztett és használt szövegek négy csoportját mutatjuk be.

A lakodalom költészete[1]

A *vőfély* a lakodalom tisztségviselője. A vendégek meghívásától kezdve a lakodalmi szertartás végéig vezető szerepet játszik az események szervezésében és irányításában. Szerepköre érintkezik a násznagy és a lakodalmi gazda szerepkörével. Általában az ifjú pár fiatal rokonai körül kerül ki, vagy pedig a település egyik közkedvelt férfia. Teendői között fő helyen áll a vőfélyversek előadása.

Vőfélykönyvek. *Könyvnek, füzetnek* egyaránt szokták nevezni azokat a füzeteket, amelyekbe az egy lakodalmi szertartás számára előkészített költészeti anyagok, egy településen az évek során elhangzott lakodalmi versek, egy versíró vőfély alkotásai találhatók meg. Első esetben a füzet rövid időintervallum alatt készül el. Szerzője a lakodalomra felkért vőfély, vagy maga az ifjú pár vagy az ifjú pár valamelyik hozzátartozója. A másik két esetben a füzet hosszú időn keresztül van nyitva, a versek rendre kerülnek be a gyűjteménybe.

A vőfélykönyv a népi írásbeliség egyik legkorábbi, máig népszerűségnek örvendő formája. A 18. századtól nyomtatásban, ponyvakiadványban is gyakran terjedt. Korai szerzői iskolamesterek, diákok, néptanítók, kántorok, vőfélykedő személyek. A szakiro-

[1] A vőfélyversek bemutatása az Aranyosszéken elvégzett kutatás megállapításait tartalmazza. Közölve: Keszeg V. 1991: 17–72.

© www.kjnt.ro/szovegtar

© www.kjnt.ro/szovegtar

dalom általában férfiakhoz köti a versek megírását, de tudomásunk van női verselők alkotásairól is. A mai versek több évszázad szemléleti-tartalmi hatását bizonyítják. Frazeológiájukban és tartalmukban felismerhető a nemesi lakodalmak hatása (a bőségre, a társasági életre való utalások), a diákos költészet mitológiai eszközkészlete, a reformáció moralizáló szándéka (a házastársak oktatása), a paraszti lakodalom szokáselemeinek tematizálása (Küllős I. 1982a, Katona I. 1982). A 16–18. századi közköltészetből maradtak fenn a nemesi lakodalmak olyan szövegtípusai, mint a vőlegényt és a menyasszonyt intő és oktató, moralizáló versek (a házasság eredete, a gazdasszony dicsérete, az asszonyok tiszte), a házasság dicsérete típusú versek, valamint a szórakoztató, szatirikus versek (asszonycsúfolók, leánysorolók) (Küllős I. 2001). A könyvnyomtatás hatására vezethető vissza az egész nyelvterületen ismert fordulatok elterjedése (*vajdahegedűnek szűnjön meg pengése…).* A kiadott gyűjtemények gyakran *Vőfélyek kötelessége* címmel láttak napvilágot (Pogány P. 1978: 156–167). A verseskönyvek közül Volly István 1947-ben megjelent válogatása örvendett nagy népszerűségnek (Volly I. 1947). A szakirodalom több vőfélyfüzet bemutatásával rendelkezik (Gyuris Gy. 1987, Farkas J. 1991, Horváth K. 1994, B. Kovács I. 1998, Fazekas Zs. 2000, Gráfik I.–Turbéky D. 2000, Tóth A. 2002).

Megszerkesztésében, kivitelezésében a vőfélykönyv a nyomtatott könyvet utánozza. Általában címet visel, élére felkerül a tulajdonos, a bejegyző személy neve, a bejegyzés megkezdésének éve. A versek valamilyen rendet követnek. Gyakrabban az egyes lakodalmak szöveganyaga alkot szövegtömböt, a szertartásban való elhangzás rendjét követve, ritkábban – amennyiben a bejegyző több forrás alapján dolgozik – egy-egy verstípus változatait helyezi egymás mellé. A szövegek gyakran sorszámot, a lapok lapszámot viselnek, s néha tartalomjegyzék könnyíti meg a füzetben való eligazodást. Az igényesebb szerzők megoldást keresnek a címek kiemelésére, a szövegek vagy a strófák elválasztására.

A bejegyző a vőfélyversek mellé füzetében egyéb szövegeket is összegyűjt. Leggyakrabban népdalok, népballadák, nóták, slágerek, ételreceptek, emlékversek, verses levelek, gazdasági és családi feljegyzések, ritkábban proverbiumok és viccek kerülnek a vőfélyversek szomszédságába. Gyakori az a helyzet is, amikor a vőfélyvers foglal el periferikus helyet valamilyen gyűjteményben. Általában a családi térben található egyéb funkciójú füzetek alkalmasak a vőfélyversek megőrzésére. Vőfélyvers kerülhet a lezárt emlékverses füzet végére, a recepteskönyvbe, a gazdanaplóba.

A vőfélyvers funkciói. A vőfélyvers – a többi rituális szövegtípushoz hasonlóan – elsődleges funkcióját elhangzása idején, a lakodalmi szertartásban tölti be. Ám a vers élettörténete megelőzi a központi eseményt, elhangzása után pedig írott formában hosszú, akár évszázadnál is hosszabb, gazdag utóéletet él. Élete hosszú története alatt különböző, változatos funkciókat tölt be. Ezek a következők:

- az alkotás élményét nyújtja, szerzői és előadói kompetenciákat aktivizál és láttat, egy életmű része, befogadói élményt nyújt (esztétikai funkció),
- üzenetet, jelentést hordoz (kommunikációs funkció),
- irányítja a lakodalmi szertartást (pragmatikai funkció),

- megjeleníti és megörökíti egy család és egy lakodalmi szertartás szerkezetét (reprezentáló funkció),
- az esemény lezárulta után az esemény, az egyének (szerző, előadó, ifjú pár) emlékét őrzi (emlékezeti alakzat).

Természetesen, a vőfélyvers legfontosabb funkcióját a lakodalmi szertartás idejében tölti be. Aranyosszéken az 1980-as években összegyűjtött 135 vőfélyvers a következőképpen oszlik el az esemény folyamán.

Szövegtípus	**Változatok száma**
köszöntő (eljegyzésen)	2
hívogató	4
násznagy meghívása	2
koszorúslány kikérése	3
násznagy köszöntése	1
vőlegény búcsúztató	13
felszólítás a felsorakozásra	1
menyasszony kikérése	1
menyasszony búcsúztató	21
felszólítás a templomba indulásra	1
az ifjú pár köszöntése	5
befogadóvers	1
pohárköszöntő	1
asztalhoz hívás	8
az ifjú pár oktatása	2
elmélkedés a házasságról	2
étel előtti ima	1
étel- és italbejelentő	
pálinka	3
hideg étel	1
leves	13
bor	12
szárnyassült	8
sóbafőtt	11
rizs	3
paprikás	2

KRIZA NÉPRAJZI

© www.kjnt.ro/szovegtar

© www.kjnt.ro/szovegtar

Szövegtípus	Változatok száma
sütemény	6
töltött káposzta	4
felszólítás a menyasszonytáncra	1
szórakoztató vers	1
kásapénzszedés	1
Összesen	**135**

A magyar lakodalom rituális szövegeinek repertóriuma alapvetően egységes. A különböző lokális és regionális repertóriumok apró eltéréseket mutatnak. A csíkszentdomokosi lakodalom rituális szövegtípusai a következők: *vendéghívogató, ágsirató, menyasszonybúcsú, menyasszonykikérő örvendezés, vőlegény köszöntője a menyasszony szüleinek, menyasszony beköszöntése, asztalhoz szólító, asztalfelszabadító, ételbemondások (előétel, bordáslaska, sült, paprikás, káposzta, sóbafőtt, savanyúleves, aszalt szilva, túrós csusza, tészta, bor, pálinka), asztalbontás, pohárköszöntő* (Balázs L. 1994: 278–336). A 20. század első felében a háromszéki lakodalmi szertartásban a következő szövegtípusok kerültek bemutatásra: *a vőlegény barátainak köszöntése, indulás a menyasszonyi házhoz, a menyasszonyi ház kapujában, menyasszonybúcsúztatás, esküvő után a vőlegény házánál, vőlegénybúcsúztatás, asztalhoz hívás, ételköszöntés (pálinka, leves, második tál étel, marhahús, tyúkhús, káposzta, malacpecsenye, libapecsenye, csirkepecsenye, sertéspecsenye, tésztás étel, második tál tészta), menyasszonytánc, ajándékszedés, kásapénzszedés, az örömapák és örömanyák köszöntése, vőfélyek vitája, vőfély búcsúja* (Konsza S. 1957: 419–437).

A vőfélyek költészete tehát érzékenyen reagál a lakodalmi szertartás szokáseseményeire. A maga eszközeivel (írás, verses forma) jeleníti meg, hangsúlyozza ki a szertartás strukturális elemeit. Az aktualitásra való törekvés, a szinkronban való lét kihívás a versíró számára. A szertartás struktúrájának változása (hagyományos szokáscselekvés elmaradása, új szokáscselekvés megjelenése) folytonosan módosítja a verstípusok repertóriumát.

A versek funkció szerint a következő csoportokba sorolhatók:

Funkció szerinti szövegtípusok	Változatok száma
1. szertartásirányító versek	
a. felkérő versek	
vendéghívás	4
násznagy meghívása	2
koszorúslány kikérése	3

Funkció szerinti szövegtípusok	Változatok száma
menyasszonykikérés	1
b. felszólító versek	
felszólítás a felsorakozásra	1
felszólítás a templomba indulásra	1
felszólítás a befogadásra	1
felszólítás az asztalhoz ülésre	7
felszólítás az ivásra	1
felszólítás a menyasszonytáncra	1
felszólítás a szakácsné megjutalmazására	1
c. étel-, italkínáló versek	
pálinka	3
hideg étel	1
leves	13
bor	12
szárnyassült	8
sóbafőtt	11
rizs	3
paprikás	2
sütemény	6
töltött káposzta	4
2. szereprealizáló versek	
a. köszöntők	
násznagy köszöntése	1
az ifjú pár köszöntése	5
a násznép köszöntése	3
b. búcsúztatók	
vőlegénybúcsúztató	13
menyasszonybúcsúztató	21

© www.kjnt.ro/szovegtar

© www.kjnt.ro/szovegtar

Funkció szerinti szövegtípusok	Változatok száma
3. oktató és szórakoztató versek	
a. oktatók	
az ifjú pár oktatása	2
elmélkedés a házasságról	1
a házasság tízparancsolata	1
b. szórakoztató	1
4. egyéb versek	
étel előtti ima	1
Összesen	**135**

A legnagyobb a produktivitás a vőlegény- és menyasszonybúcsúztató szövegtípusában. Ezek azok a versek, amelyeket minden alkalommal aktualizálni kell. A vőlegény és a menyasszony családjának szerkezete mindig szükségessé teszi a versek újraírását. A meghalt szülő vagy testvér, a szenvedő családtag, a küldföldre költözött rokon olyan helyzetek, amelyek esetről esetre variálódnak. Az ételek és italok közül a legtöbb vers a levesről, a sóbafőttről és a borról készült. Mind a bor, mind a két ételféleség az aranyosszéki lakodalom étlapján hosszú időn keresztül népszerű maradt.

Mint kulturális alakzat – stílusa, nyelvezete, a sztereotip trópusok által –, a vőfélyköltészet a lakodalom, a násznép idealizálását végzi el. Az esemény különböző helyzeteiben a násznéphez intézett udvariassági formulák, a házasság, a házasélet és az ifjú pár dicsérete, a rokonság és a násznép együvé tartozásának hangoztatása és szemléltetése, a bőség és a gasztronómiai ínyencségek tematizálása, a fogyasztásra, a virtuskodás különböző formáira (ajándékozás, tánc) való folyamatos felszólítás az eseményt, az eseményen belül a társadalmat heroizálja és idealizálja. A vőfélyversek a következő implicit tartalmakat kommunikálják és erősítik meg: a házasság intézményét Isten alkotta meg; a család az utódok nevelésének elkötelezett intézménye; a házasságkötés feltétele az ifjak egymás iránti vonzódása, szerelme; a dúsan terített asztal, a lakoma, a gondtalan mulatás az életkedvet serkenti, a társadalmi összetartozást erősíti. Pozitív sztereotípiákat fogalmaz meg és forgalmaz az élet göröngyös, de járható útjáról, a boldogító szerelemről, az élet értelmét és feladatát jelentő házasságról, a gondviselő szülőkről, az összetartó, együttérző családról, rokonságról és lokális közösségről, az élvezetet nyújtó ételekről és italokról, a biztonságot teremtő és kedélyes férfiakról, a szép és kedves nőkről, a zenét szolgáltató cigányokról. A vőfélyköltészet felől nézve a lakodalom elsimítja a torzsalkodásokat, nézeteltéréseket, elfeledteti a gondokat és kételyeket. Ez a szándék különösen a közhelyek hangoztatása, a jelzős szerkezetek halmozása, valamint a történések fikcionalizálása ál-

tal valósul meg. Ilyenképpen a házasságkötés *az élet legdrágább napja,* a család *a szép családi kör,* a lakodalom *illő és szép rendben* folyik.[2]

A vőfélyvers kontextusai. A vőfélyversek két kontextusban töltik be a megnevezett funkciókat. Az egyik kontextustípus a szövegkontextus. Szöveg jellege révén a vőfélyvers egy szerzői életműbe illeszkedik bele, annak tematikus vagy kronologikus szerkezetében foglal helyet. A népi költők általában több szövegtípusban teszik próbára tehetségüket, különböző megrendeléseknek tesznek eleget. A vőfélyversek ebben az esetben a saját alkotásoknak, vagy pedig a családtag, a település szülötte alkotásainak kijáró figyelemben, megbecsülésben részesülnek. Egyúttal a vőfélyvers az egyén és a család életterében őrzött szövegek populációjába illeszkedik. Ebben az esetben a gyakorlati felhasználásra kerülő, hasznos szövegek csoportjába tartozik. Az utóbbi évszázad során ezeket a szövegeket előszeretettel gyűjtötték helytörténeti, néprajzi múzeumok, gyűjtemények archívumába, közölték néprajzi és helytörténeti kiadványokban. A másik kontextustípus a rituális kontextus. A vőfélyversek bemutatása a lakodalmi szertartás eseményszerkezetének strukturális, funkcionális része. Olyan cselekvési formákban realizálódik, mint a vers előállítása, betanulása, bemutatása és őrzése.

A különböző kontextusokban a vőfélyvers különböző társadalmi attitűdöket és szerepeket aktivizál. A vers előállítása, előadása, meghallgatása és őrzése egy lokális és regionális közösség tagjait veszi igénybe.

Idézzük a csíkszentdomokosi lakodalom szokáseleme, a pohárköszöntő elhangzásának leírását. „A szövegmondót, aki felállással jelzi szándékát, a zenészek egyhangú tussal jelentik be. A násznép pedig »halljuk, halljuk !« kiáltással biztatja. Mindvégig figyelemmel hallgatják, a végén pedig megéljenzik, olykor meg is tapsolják. Az asszonyok ujjogtatnak, majd éneklik: »Most iszik ő kedvére, váljék egészségére!« A zenészek újabb tussal pontoznak rá a végére, majd nótára vagy táncdallamra váltanak át. Hagyományos pohárköszöntőket mondanak, a gazda, bérma- és keresztapák, örömapa, menyasszony (több alkalommal is), násznagy, de rajtuk kívül mások is szóra emelkednek” (Balázs L. 1994: 275).

Vőfélyek: szerzők, előadók, a szövegek őrzői. A vőfélyek általában egy helyi hagyományt sajátítottak el, hogy a szerepükkel szembeni elvárásoknak megfelelhessenek. Hírnevüket egy sikeres fiatalkori fellépéssel alapozták meg. Kezdetben egy-egy elődd repertóriumából válogatták össze a lakodalom szövegrepertóriumát, s apró módosításokkal a soron lévő lakodalomhoz igazították hozzá. Később egyre függetlenebbé váltak a helyi szöveghagyománytól. Egyes vőfélyek teljesen az emlékezetükre hagyatkoztak, sem a másoktól átvett verseket, sem saját alkotásaikat nem jegyezték fel. Mások mind az átvett, mind a módosított és az új szövegeket füzetbe gyűjtötték.

A vőfélynek jó memóriával, gazdag szókinccsel, verselő hajlammal, kommunikációs készséggel kellett rendelkeznie. A munkát, a szövegek elkészítését vagy összegyűjtését, memorizálását jóval a lakodalom előtt el kellett kezdenie. A hívogatástól kezdve, a lakodalom kezdetétől folytonosan a figyelem középpontjában állt: irányította a szertartást,

[2] Korábbi elemzésben tértünk ki a vőfélyköltészetben kimerevített ideálokra (Keszeg V. 1991: 52–55).

© www.kjnt.ro/szovegtar

© www.kjnt.ro/szovegtar

szabályozta az érzelmeket. Emellett mindennapi viselkedésével is tekintélyt kellett kivívnia. Egy-egy vőfélyt több száz szereplés révén egy-egy egész régióban számon tartottak. Általában utódot neveltek maguknak, akivel előbb felváltva látták el a szerepet, majd akinek teljesen átengedték a vőfélykedést.

A versíró szerepe nem ér véget a szöveg előállításával. Az versnek a szertartásban való előadását forgatókönyv és előírás szabályozza. A vers előadása a lakodalom különböző mozzanataihoz, különböző helyszíneihez kapcsolódik hozzá. A vőfély ismételődő megjelenése, szövegmondása a lakodalom eseményét tagolja.

Orbán Balázs a gyimesi csángók lakodalmában figyelte meg a menyasszonybúcsúztató elhangzását és hatását: „Igen ritka eset, hogy ily alkalmakkal a bucsuzo ne rögtönözzön, s egy-egy barátját vagy barátnéját, vagy valmely rokonát be ne foglalja búcsúztatójába. Az ilyet nevénél szólítva, nyakába borul, elősorolja jóságát, tett szolgálatait, hálálkodik azokért" (Orbán B. 1869: 82).

A népszokások 19. századi leírásait összegyűjtő Réső Ensel Sándor tudomása szerint a vőfély tisztje a násznép szórakoztatása. „Fő feladata, mint mondva volt, a mások megnevettetése. – A honnét ily szerepre rendesen élczes, s jó kedélyű emberek szoktak választatni. Ilyen volt Debrecenben azon egyéniség, kinek gúnyneve Kutya Pista volt, s ki annyira el volt hirhedve 1820–29-ben, hogy majd minden tehetősb lakosnál ő vitte a nevettető szerepét, s talpraesett élczei, jól rögtönzött versei, s mások utánzásai, nem megvetendő jövedelmet nyújtottak neki" (Réső Ensel S. 1867: 343–344). [3]

Vőfélyek

1. A Maros megyei Bonyháról származik a vőfély viselkedésének alábbi bemutatása: *Miko bemegy, szokott egyet inteni a muzsikusoknak, hogy hallgassanak el, álljanak meg a zenélésben. Aztán azt kiáltja: „Egy kis csendet kérek." Felemeli a tálat, amit a kezében tart, s miután elhallgatott mindenki, akko kezdi mondani a mondókáját. [...] Kiáll oda a muzsikusok elé, hogy mindenki lássa, a fejét feltartsa, magát jól kihúzza...*[4]

2. A szilágylompérti S. F. (sz. 1940) négy gyerek apja. Az 1950-es években, fiatalon füzetbe gyűjtötte a falu vőfélyköltészetét, s a saját alkotásaival megkétszerezte a helyi repertóriumot. Kéziratos füzete a helyi és a környékbeli lakodalmak szövegrepertóriumává vált. Füzetét szívesen kölcsönzi, s ugyanakkor büszkén őrzi. *Elvíttik a könyvet, hát mondom, még Szatmárt is megjárta, Magyart is megjárta, mindenütt volt.* Maga több mint 25 alkalommal vállalt vőfélyi szerepet. Az első fellépések előtt hosszasan gyakorolt. Az istállóban szavalta a verseket, kezében a vőfélybotot helyettesítő seprűt tartott. Utóda, G. Á. 1957-ben született, kőműves, gyakran vendégmunkás, egy időben a falu presbitere. Folyamatosan igénybe vette S. F. könyvét, de maga is verselt.[5]

3. A koltói Sz. Á. (sz. 1958) fiatal korában vált megbecsült vőféllyé. *25–27 lakodalomban is voltam évente* [...] *Nemcsak a lakodalomba, hanem a hétköznapokba is nagyvőfinek szólítottak. Tiszteltek. A lakodalom után egy hétre a nászebédre meghívták a vőfit a feleségivel együtt. Régen a szakácsné szokta*

---

[3] Itt jegyezzük meg azt, hogy Réső Ensel Sándornak nincs tudomása arról, hogy ki szerzi a vőfélyverseket. A veszprémi vőfélyversekről írva jegyzi meg, hogy „az apától eltanulják a fiúk, s ha azt minden megakadás nélkül, s némleg sikerült hanglejtéssel voltak képesek elmondani, még büszkék is tudnak lenni reá. A ponyva irodalom sok ily mondókát jegyzett fel számunkra" (Réső Ensel S. 1867: 326). Hasonlóképpen bizonytalan az alábbi kijelentés is: „Régi naptárainkban találhatni oly verseket, melyekben a vőfélek tisztei előadatnak" (Réső Ensel S. 1867: 343).

[4] Balogh Andrea gyűjtése, 2002. A KJNT archívuma.

[5] Demjén Erika gyűjtése, 2006. A KJNT archívuma.

tenni a csomagot. A vőfi a lakodalom végén oda kellett adja a fehér kötényt, és abba húst, süteményt, ami belefért, mindennel megtöltötték. A vót a díja a vőfinek.

F. K. 1960-ban született. 17 éves korában vállalta el először a vőfélyi szerepet. Az első verseket elődétől, Sz. Á.-tól tanulta meg, később maga is alkotott. Élete során mintegy 350 lakodalomban volt *nagyvőfi*. A szolgáltatásáért fizetségben részesült: *A vőfinek régen adtak egy főtt tyúkot, és ami a kötőjébe belefért: pecsenyét, süteményt, egy liter pálinkát, egy liter bort, egy liter vizet. Ma már a tyúk elmaradt, de a többit adják.*[6]

4. Sz. J. 1956-ban született Széken. Brassóban állt szolgálatba, majd Kézdivásárhelyre házasodott. 1985-ben férjhezment leánytestvére. A helyi szokás szerint a vőfélyek a rokonságból kerülnek ki. Ekkor történt Sz. J. első fellépése. A sikeren felbuzdulva magával vitte szülőfaluja vőfélyverseit, Fodor Pista füzetét. Ezután a kézdiszéki versekkel ismerkedett meg, népköltési gyűjteményből, a *Művelődés*ből, a sárfalvi Szabó Gyula kéziratos füzetéből gyűjtött verseket. Mintegy 400 lakodalomban lépett fel, a városban és környékén. [7]

5. Az asszonyvásári vőfély, K. F. (sz. 1951) 16 éves korában lépett először közönség elé. Füzetbe gyűjtötte a környezetében elhangzott verseket, ezeket használta fel a lakodalomban. Ő maga nem verselt.[8]

6. Csíkjenőfalva egyik vőfélye, Gy. Z. (sz. 1953) 35 évesen vált vőféllyé. Egy régi füzet segítette az indulásban. Később maga is írt verseket. Az 1950-ben született I. L. szintén élete delén vállalt vőfélyi szereplést. Verseit nem jegyezte fel.

7. Gazdag gyűjteményt állított össze a kisbábonyi V. I. 1932. december 23. és 1973. február 7. között fiainak címzett füzetbe gyűjtötte faluja vőfélyverseit.

8. A szentmátéi Sz. T. E. (sz. 1932) rendhagyó módon lett vőfélyversek szerzőjévé. Lánya halála után magához vette a megárvult unokákat. Számukra füzetbe gyűjtötte a faluban közkézen forgó verseket. Mikor egyikük nősülni készült, s az összegyűjtött repertóriumban nem szerepelt árva vőlegényt búcsúztató vers, maga alkotott ilyet. *Egy vasárnap, egy áldott vasárnap mind fogalmaztam. S leírtam. Gondolkoztam, még ijjel is gondolkoztam, hogy hogy pászítsam a szavakat, hogy tanáljanak, s leírtam. [...] Hallottam én búcsúztatást a lakodalmaknál, s magmaradt a fejemben is, s aztán így, összetákoltam. Összeállítottam.*[9]

9. Az aranyosszéki Várfalván a 20. században Vagyas Ferencet foglalkoztatták költőként. Leánya emlékei szerint *ilyen vőfélyes verseket édesapám, nyugodjék, szokott írni. Húsvéti verseket, menyasszonyi kikérőket. Ezeket a verseket ő szokta megfogalmazni. [...] Kiment a szőlőbe reggel, délig fütyürelt, dúdolt, s miko hazajött, tudatt egy verset.* Községében népszerű ember volt. *A fiatalok úgy ragaszkodtak hozzá, hogy mindig örvendtek, ha az ő társaságába lehettek. Miko vásárba is mentek, azt keresték a vásárba menő asszonyok, hogy oda üljünk, ahol Ferenc bácsi ül, mer aztán ő egész éjjel mondja a rigmust és a vicceket, és akkor jól szórakozunk.* [10] Versei elkallódtak. Vagyas Ferenc nem gyűjtötte füzetbe a verseket. Harasztoson 1920–1930 táján Kiss István volt a tanító. Verseket, énekeket írt a gyerekek számára (Czakó Jánosné Kocsis Mária, sz. 1924 közlése. Saját gyűjtés). Ezt követően Király Ferenc lett a versíró. *Van egy falusi bácsi, aki verseket szokott írni. Nagyon szépeket. Nemcsak a temetésekre, hanem konfirmáláskor is, és ünnepélyekre is. Király Ferencnek hívják. A versei a faluba most is sokaknak megvannak. Ő maga írja, ő maga találja ki, ő rímezi.* (Czakó Jánosné Kocsis Mária, sz. 1924 közlése. Saját gyűjtés). Kövenden a lakodalom számára Pálfi Lőrinc és felesége, Etelka írták az ételkínáló verseket (Dengyel Irén, sz. 1935 közlése. Saját gyűjtés).

Vőfélykönyvek

1. Veres Lajos szilágypéri vőfélykönyve. A 17x10,5 cm-es, 90 lapos (180 oldalas) füzetet Veres Lajos nyitotta meg 1902 januárjában. Az első dátum január 2. A 113. oldalon a következő záradék olvasható: *Veres Lajos Sajátom ez a vöfényi Könyv Peér 1924 Ianuár 24 én Be végeztem az irását Saját Nevem irása Veres Lajos*. Az első, számozott 113 oldalon 176 vers található. A 114. lapra a szerző újabb süteménykínáló verset jegyez, s a gyűjteményt újra lezárja, a következő szavakkal: *VERES LAJOS IRTA 1902 JANUÁR 24*

---

[6] A koltói vőfélyeket Pécsi Renáta gyűjtése mutatta be, 2005-ben. A KJNT archívuma.

[7] Salamon Bíborka gyűjtése, 2001. A KJNT archívuma.

[8] Pálfi Emőke gyűjtése, 2005.

[9] Sz. T. E. kisiskolás korától verselt. Tatár Erzsébet-Tímea gyűjtése, 2006. A KJNT archívuma.

[10] Vernes Andrásné Vagyas Gizella sz. 1935 közlése. Az aranyosszéki gazdák az 1970-es években az intenzív gazdálkodásra tértek át. Termékeikkel távoli városok piacait látogatták. A vásárra menés itt a napokig tartó piacolást jelenti.

© www.kjnt.ro/szovegtar

© www.kjnt.ro/szovegtar

ÉN Veres Lajos írta 1902 Január 25 én Én írtam Veres Lajos. A bejegyzés idején végig ugyanazt az írószert és tintát használta.

A füzet rövid készítési ideje arra vall, hogy a versíró kéziratos vagy nyomtatott forrásokból válogatta össze, szerkesztette egybe és másolta le a verseket. A megrongálódott füzet első íve elkallódott. A megőrződött gyűjtemény a 23. lappal, a 30. számú verssel indul. Hiányzanak továbbá a 35–36. és a 99–102. számú lapok.

A vőfélykönyv szerzője a verseket sorszámmal és címmel látja el. A cím a vers szertartáson belüli funkcióját nevezi meg. A sorszám és cím vastagított írásjelekkel van megörökítve. A cím után legtöbb esetben szerepel Veres Lajos neve. A név előfordulása vagy hiánya utalhat a szerzőségre és a szöveg idegen forrásból való származására. A név után ritkán a bejegyzés dátuma is szerepel.

A versek címét az előfordulás rendjében közöljük. (Esetenként feltüntetjük a cím utáni nevet és dátumot is. A tájékoztatás végett zárójelbe tesszük a vers terjedelmét.)

30. Szálás köszönés Veres Lajos 1902 (8 sor)
31. Mikor haza menek az esküvőről (21 sor)
32. Mikor haza viszik a menyaszonyt (10 sor)
33. Ekor a násznagyot felálitja Veres Lajos (6 sor)
34. Vacsora hivogatás Vers Lajos (4 sor)
35. Mikor visza mengyen [!] Veres Lajos (18 sor)
36. Az aztalhoz [!] ültetés V L 1902 (8 sor)
37. Vacsora felköszöntés Veres Lajos (16 sor)
38. Leves elöt Veres Lajos (4 sor)
39. A leves feladáskor 1902 Január 21 (8 sor)
40. Más a levesről Veres Lajos 1902 Január 21 (8 sor)
41. Rigmus Veres Lajos (16 sor)
42. Rigmus Veres Lajos 1903 Január 2 (18 sor)
43. Bor Feladáskor Veres Lajos (8 sor)
44. Más Bor köszöntö (8 sor)
45. Káposzta feladáskor (8 sor)
46. Rigmús Veres Lajos 1902 (28 sor)
47. Vacsora felet biztatja a vendég (12 sor)
48. Más a káposztáról Veres Lajos 1903 Január 2 (8 sor)
49. Veres Lajos 1902 Január 21 (26 sor)
54. Bor Köszöntő Veres Lajos (8 sor)
55. Más Bor köszöntő (10 sor)
56. Mikor a házaságot komandálja (22 sor)
57. A kis vöfi rámond Lajos Veres (23 sor)
58. Nagy vöfi rá mond Veres Lajos (28 sor)
59. Pecsenyét viszen fel Veres Lajos (8 sor)
60. Hideg hushoz való (6 sor)
61. Más pecsenyéről Veres Lajos (3 sor)
62. Nyúl pecsenyéhez való (4 sor)
63. Vacsora felet a sütemenytadsz (8 sor)
64. Pohár köszöntö nasznagyokat (4 sor)
65. legény ség hez köszöntö (4 sor)
66. A lányok hoz köszöntő (4 sor)
67. A rektora Veres Lajos 1902 Január 21 (3 sor)
68. A czigányokra Veres Lajos (8 sor)
69. a vöfi magának bort kér (4 sor)
70. Ha adnak igy köszönd meg (4 sor)
71. Kása pénz szedéskor (16 sor)
72. Szakács aszonyunk bánata Veres Lajos (6 sor)
73. Kontyolás kor Veres Lajos (4 sor)
74. Csinált menyaszony köszöntő (14 sor)
75. A völegénynek adod Veres Lajos (6 sor)

76. Másodszor leveszed (16 sor)
77. Másodszor völegénynek adod (4 sor)
78. Ha nem fogadják el (4 sor)
79. Mikor a valóságos menyaszonyt beadod (4 sor)
80. Mikor a valóságos menyaszonyt viszed (12 sor)
83. Bor köszöntő Veres Lajos 1906 II. (4 sor)
84. Pohár köszöntő az új párokra Veres Imre 1909 (8 sor)
85. Pohár köszöntő az új párokra (12 sor)
86. Ha nem járják a menyaszony táncot Veres Lajos (8 sor)
87. Nyoszojó aszony ajándéka köszöntő Veres Lajos 1906 (12 sor)
88. Nyoszojó lány ajándéka (7 sor)
115. Első vöfi Felel Veres Lajos (5 sor)
116. Mikor pecsenyét viszel fel (8 sor)
116[!]. Bor be vitelkor (4 sor)
117. Más a borúl (4 sor)
118. Harmadik tálnál Veres Lajos 1906 Peér Szilágy megye (4 sor)
119. Más Veres Lajos (4 sor)
120. Marha hús bevitelkor (4 sor)
121. Serkentés a boritalra (4 sor)
122. Más Veress [!] Lajos 1902 Január (4 sor)
123. Tyúk hús bevitelkor Veres Imre (8 sor)
124. Sertés pecsenye feladáskor (5 sor)
125. Más vers vacsora felet (8 sor)
126. Disznó hús bevitelkor (4 sor)
127. Csirke pecsenye fel adáskor (4 sor)
128. Más vers a kásáról Veres Lajos 1906 február 1-én (8 sor)
129. Rigmus vacsora felet kis vöféj (78 sor)
130. Pohár köszöntö a házi gazdához Veres Lajos 1902 Január 23 án (4 sor)
131. Násznagyhoz pohár köszöntő (10 sor)
132. Násznagyokhoz Veres Lajos 1906 Peér Szilágy megye 1906 február (4 sor)
133. Menyaszony bucsuztatása anyjától Veres Lajos írta 1902 január 23 án (16 sor)
134. Mikor a menyaszonyt kikérik nem akarják ki adni (8 sor)
135. Menyaszony bucsuztatása Veres Lajos (hiányos)
139. Marha hús bevitelkor Veres Lajos (9 sor)
140. Más paprikás hús bevitelkor (16 sor)
141. Be csináltat viszi Veres Lajos 1902 Január 23 (8 sor)
142. Rigmús (32 sor)
143. Káposztáról Veres Lajos 1902 (20 sor)
144. Sült hus bevitelkor Veres Lajos (8 sor)
145. Kása feladáskor (12 sor)
146. Völegényre és menyaszonyra (4 sor)
147. Öszes vendégséghez (4 sor)
148. Turós sütemény feladáskor (10 sor)
149. Lányokra vacsora felet (4 sor)
150. Fekete kávé feladáskor (8 sor)
151. Ágy ki kérés Veres Lajos 1902 (16 sor)
152. Az Ágy meg köszönés V.L. 1.9.0.2. (12 sor)
153. Az ágy be köszönés mikor hazamenek (16 sor)
154. Menyaszony ki kérés más faluba Veres Lajos 1902 Jan 23 (10 sor)
155. Menyaszony masodik kikérés esküvéskor (12 sor)
156. Vöfi be köszöntö vidéken (12 sor)
157. Mikor vidékről haza akarnak jöni menyaszonyal (22 sor)
158. Midön a menyaszonyt napának átadják Veres Lajos 1902 január 24 (7 sor) (hiányos)
164. Disznó hús rigmúsa Veres Lajos (32 sor)

KRIZA • NÉPRAJZI •

© www.kjnt.ro/szovegtar

© www.kjnt.ro/szovegtar

165. Sült tyúk feladáskor (16 sor)
166. Kalács feladás Veres Lajos (4 sor)
167. Vöfi mondja mikor az 1sö vöfi azt mondja […] (12 sor)
168. Vacsorakor leves előt (12 sor)
169. Czigányokról jeladás (4 sor)
170. Rigmús (12 sor)
171. Pohár köszöntő az új házasokra (16 sor)
172. Más vers (4 sor)
173. Más vers vacsorakor Veres Lajos (4 sor)
174. Ekor ki mengyen és visza jön Veres Lajos 1902 Január 24én (24 sor)
175. Más kása pénz szedéskor (13 sor)
176. Rigmus vacsora felet (40 sor)
177. A tészta sütemény (12 sor)

A 177 versből rendelkezésünkre álló 147 vers a következő típuscsoportokba sorolható:

1. be- és elköszönés, köszöntés (30–33, 64–68, 70, 74, 84–85, 87, 130–132, 146–147, 149–150, 152–158, 171–173),
2. szertartásirányító (felszólító), a szertartás felől tájékoztató versek (34, 36, 71, 72–73, 75–80, 86, 88, 125, 134, 151, 168–169, 175),
3. étel- és italkínáló és -kérő versek (37–40, 43–45, 47–48, 54–55, 59–63, 69, 83, 116–124, 126–128, 139–141, 143–145, 148, 164–166, 177),
4. búcsúztató (133, 135),
5. értekezés a házasságról (56),
6. szórakoztató versek: *rigmus* (35, 41–42, 46, 49, 129, 142, 170, 174, 176), *rámond* (57–58, 115, 167).

A szilágypéri vőfélykönyvben található versekben a pragmatikus funkciójú, a násznépet köszöntő, a szertartást irányító és az ételeket és italokat bejelentő szövegek dominálnak. Az utolsó csoportban egy-egy funkciót több vers is betölt (a bor, a leves felszolgálása). A szórakoztató versek a szertartás eseménytelen mozzanatai (pl. étkezés) idején hangzanak el. Feltételezhető, hogy a hiányzó szövegtömbökben foglaltak helyet a menyasszony- és vőlegénybúcsúztató versek.

A füzet alapján Veres Lajos könyvének utóéletére is következtetni tudunk. A versek címe körül (előtt, mögött és fölött) található jelek az egy-egy lakodalomra kiválasztott verseket jelölik meg. Egy alkalommal a cím előtti kereszt, másodszor a cím elé írt *ez* névmás, harmadszor az *1903 Január 2,* negyedszer a vers melletti *Veres Lajos 1906 feb 1,* ötödször a *Veres Imre 1909* bejegyzés azonosítja a kiválasztott verseket.

Ezt követően a füzet Kovács Endre tulajdonába került. A füzetbe előre-hátra lapozva, különböző színű ceruzát használva, formátlan betűkkel készített feljegyzéseket. 1915-ben a füzetet magával vitte a frontra. Itt két oldalon megörökítette alakulatának 1915. március 19-én elszenvedett vereségét. A következő feljegyzés a hadifogság szűkszavú története. 1918. június 21-én indultak a láger felé, vasúti munkára, ahonnan 1919. augusztus 27-én érkezett haza. Az évek során mintegy 20 katonadalt, érzelmes nótát, hazafias verset írt összse. Egy ismerőse gyöngybetűkkel öt oldalon át készítette el a *Hadifogságban levő bajtársaim névjegyzékét*. Összesen 58 oldalnyi szöveg dokumentálja a fronton töltött éveket. A füzet újabb tulajdonosa, Kovács Albert alig gazdagította a gyűjteményt. Egy oldalra az 1920–1921 közötti búzaőrlést jegyezte fel. A füzet végén a családtagok neve olvasható, valamint Kovács Lenke Mariska bejegyzésében egy névnapköszöntő vers.[11]

2. Májay Endre torockói vőfélykönyve. Májay Endre unitárius lelkész 1953–1957 között szolgált a torockói parókián. A településre kerülve alávetette magát a helyi hagyománynak, hívei kérésére maga készítette el a lakodalmak vőfélyvers repertóriumát. Brassóba való távozása után, 1959-ben összegyűjtötte az évek során felgyűlt verseket. Az írógéppel készült kötet egyik példányát a torockói parókia archívumában helyezte el. A füzet címzése: *„Asszony lesz a lányból, bimbóból a rózsa…" Menyasszonyi búcsúzók és beköszöntők. Násznagyi versek. Torockó. 1953–57 években. Májay Endre unit. lelkész.* A kézirat terjedelme 35 lap. Tartalmaz 23 menyasszonybúcsúztatót, 14 menyasszonyi beköszöntőt, 18 násznagyi verset. Ez utóbbiak segítségével a násznagy kikéri a menyasszonyt, a menyasszony násznagya kiadja a menyasszonyt, majd a násznagy beköszönti a menyasszonyt a vőlegény szüleihez. A szövegeket a gyűjtemény csoportosítása szerint, a gyűjteményben szereplő sorszámot feltüntetve közöljük.

---

[11] A füzetet Tolnai Sárika tette hozzáférhetővé. KJNT archívuma.

Ide másoljuk a füzet előszavának egy részletét.

A Székelykő tövében évekkel ezelőtt bekopogott hozzám, a „szépet prózaian látó" lelkészhez egy pirosarcú, halkszavú, lehajtott-fejű szűz, a szép torockói menyasszony... Elmondotta, hogy közelget esküvője napja s ő a szép, régi szokáshoz hiven versben szeretne búcsút venni Anyjától, Apjától, Testvéreitől, hogy ő versben szeretne beköszönteni völegénye szüleinek otthonába... Csak elmondta s szemében már ott égtek a könnyek.

De hát én soha életemben verset nem írtam!! – akartam felkiáltani, de magamba fojtottam a szót.

Megláttam a szépet. Az örök boldogságot a házasságban, a szerelemben reménylő lányt. Meghallottam a hálatelt gyermeki szív forró, búcsúzó dobogását, megéreztem azt a fennköltet, azt az egyetlent, mely az érzések királynéja, mit a menyasszony érez s ami szép... s csendesen igy válaszoltam: holnapra jöjjön a versért.

Aztán írtam a verset, mindig ugyanazt. Volt, hogy reggel 5-kor még az asztalnál ültem, lámpámból kiégett az olaj. Volt, hogy a ceruzámat félig elrágtam, míg megszületett valahogy a vers. De megszületett s „ama napon" a torockói menyasszony csodás népviseletében ott állt a lány és sirva mondta, szepegte azt... és ott álltak előtte a szülők és zokogtak.

Szép volt.

A vers? Nem, az érzés. A felejthetetlen momentum, melynek omladozó, rimtelen, stylustalan keretet szerkesztettem csupán. [...]

A torockói menyasszonyok arra kértek, hogy verset irjak nekik. Irtam. A versiráshoz nem értek, de ezek nem is versek. Ezek falusi lakodalmi búcsúzók és beköszöntők. Ez egy külön műfaj. Akkor iródtak, ott és az illetékeseknek. Minden vers személyhez, családhoz, eseményekhez, időhöz kötött és alkalmazott. S talán mégis általános, hisz... míg ember él a földön, addig gyermekek születnek, a szülők gyermeket nevelnek, a gyermek ifjúvá serdül, az ifjú szíve megtanulja a szerelem dalát, s a szerelmes új fészekre száll párjával. Míg ember él a földön lesz esküvő, búcsúzik a menyasszony, sir az árvuló szülő. „Brummog a bogó, asszony lesz a lány, az élet itt nem móka és nem talány..." (Vajda)[12]

A verseknél sokszor ismétlésekbe bocsjátkoztam. Engedelmet kérek, de azonos tárgyú verset mindig más kifejezésekkel leírni Goethenek is gondot okozott volna.

Sok vers elveszett. Az első években nem őriztem meg azokat, később beraktam íróasztalomba. Tulajdonképpen nem is tudtam, hogy ennyi is megmaradt.

Az irodalmi kritikát verseim nem birják meg. Nem is azzal a céllal iródtak. Ha e versek által csak egy fokkal is mélyitettem a szülő és gyermek közötti szerető viszonyt, ha egy szemernyivel bővitettem a gyermek háláját a szülővel szemben, ha egy sugárnyi felejthetetlen érzést ébresztettem, ha egy parányit enyhitettem szülői szivek fájdalmán, akkor nem hiába irtam azokat.

De irnom kellett még egy más okból is. Régi, szép, népi szokás Torockón e búcsú és beköszöntő. E verseket a mindenkori lelkész vagy kántor írta. Ha én akkor arra hivatkozom, hogy a próza hive vagyok és a versiráshoz nem értek, pár év alatt elvész egy ősi, szép, százados szokás. Torockón vagy a papnak, vagy a kántornak, – ha tetszik, ha nem – érteni kell a rimfaragáshoz.

Igaz, meg is hálják a hivek. A versért az irónak Somodi (az ősi torockói kalács), és bór jár ajándékul a menyasszonyi háztól.

Most leirtam a megmaradt verseket s azok egy példányát szeretettel küldöm el innen a Czenk aljából oda a Székelykő tövébe, oda, hol azok, kik alig pár évvel ezelőtt e verseket könnyek között mondották, ma egy vagy többgyerekes boldog családanyák, oda, hol az egykor búcsút mondó szép menyasszonyok ma már vasárnap délutánonként virágot visznek a Birgejbe, a temetőkertbe, mert akiknek akkor búcsút mondtak, vagy kikhez beköszöntöttek, – örökre elköltöztek az élők sorából.

Elküldöm e verseket emlékezésképpen Torockóra, azokhoz, kik egykor mondták azokat, kik ma szeretnek, dolgoznak, remélnek, kik drága gyermekeiket nevelik, kik észre sem veszik, mily hamar jő el az óra, melyben nem ők mondják már a búcsúzót, hanem gyermekeik, a holnap szép menyasszonyai, daliás völegényei... akik észre sem veszik, milyen hamar jő el a Nagy Búcsúzás, melyhez nem kell verset irjon sem a pap sem a kántor.

Kérem őrizzék meg e kis gyüjteményt szeretettel.

Az illetékeseket pedig arra kérem, miveljék ezt az ősi szép szokást tovább-tovább, eljövendő századokon át, míg búcsúzó, beköszöntő, könnyező, szépet-látó emberek élnek abban a csodás völgyben, hol kétszer kél fel a Nap...

Brassó,1959 február 6. *Májay Endre*

---

[12] Valójában: Juhász Gyula: *Tápai lagzi*.

© www.kjnt.ro/szovegtar

© www.kjnt.ro/szovegtar

XV. Búcsúztató.
Simon Sárikának

– Búcsút int a karom, búcsút ejt a szám...
Itthagylak, elmegyek drága jó Anyám!
Új életem kapujából visszanézek én,
Emlékezem s hullnak fájó, forró könnyeim...

Látlak, Anyám, munkálkodni három leányodért...
Látlak sírni, hiszen ezer bánat s próba ért...
Érzem, mindig, hogy szerettél, hogy vigyáztál rám,
Érzem, milyen jó is voltál, kedves jó Anyám!

S most, amidőn életutam tőled elvezet,
Fájó szívvel nyújtok neked búcsúzó kezet,
Lecsókolom értem hulló, fájó könnyedet,
S áldom ezerszer megpróbált drága éltedet!

Isten, a mi édes Atyánk vigyázzon reád,
Ezt kívánja néked szívből a te Sárikád!
A te legnagyobb leányod, aki téged áld,
Mindaddig, míg Isten néki drága éltet ád...

Jó Apámnak búcsút mondok könnyek között én,
Kívánva, hogy Isten áldja élet tengerén...
Nevelését hálás szívvel én megköszönöm,
Legyen élte megbékélés, áldás és öröm.

S áldlak titeket is, kedves, drága Húgaim,
Kérve Istent, el ne hagyjon a Holnap útjain...
Ilonka és kis Edithke, Isten veletek!
Útjaink elválnak végképp, – kérlek legyetek
Ezután is jó lányai a mi drága jó Anyánknak,
Segítői életének s vigaszai bánatának...

Torockó, 1955. december 12.

XVI. Búcsúzó
Ekárt Irénkének

– Istenem, e boldog napot leányszívem mily sokáig várta....
Esküvőmnek napja eljött s fejemen a menyasszonyi párta.
De lehetek bármily boldog, két szemembe forró könnyek gyűlnek,
Mosolyaim közé fájó, mélyről jövő sóhajok vegyülnek.

Miért? Oh, mert meg kell állnom színed előtt, jó Apám!
Miért? Oh, mert így kell szóljak: Isten Veled, jó Anyám!
Miért? Oh, mert búcsúznom kell, s könnyet ejt a két szemem,
Mert én drága Szüleimet tiszta szívből szeretem!!!

Én elmegyek, s bánatomat hamar el is feledem,
Vigaszom új otthonomban s jó férjemben meglelem,
De ti itt maradtok engem mindhiába várván,
Lányotoktól elszakítva, szomorúan, árván.

Számomra már rám virrad egy új életnek reggele,
Amely – hiszem – megértéssel, szeretettel lesz tele,
Ha pedig ti engem soká nem feledtek, sirattok,
Legyen vigasz nemsokára leszerelő fiatok!

András, aki veletek lesz s nem hagy árván titeket,
Aki betölti e háznál megürülő helyemet,
Aki megért és hű marad a szülői házhoz,
Kiért annyit imádkoztunk az egek Urához.

(Búcsú szülőktől átvéve Botár Magda búcsúzójából.)
Torockó, 1956. november 7.

Mindkét fenti szöveg alkalmi vers. Az alkalomhoz való kötődésüket a szerző a szövegek lokalizálásával (Torockó) és datálásával (1955. december 12., 1956. november 7.) is szükségesnek tartotta hangsúlyozni. Mindkét gesztus az alkalomhoz igazodik, a vers rituális szituálásához járul hozzá. Bár a vers megírására akár más településen is sor kerülhetett volna, elkészítése egészen biztosan hetekkel–napokkal a lakodalom előtt megtörtént, a kolofonban a szerző a lakodalom – emlékezetre méltó – helyét és napját tünteti fel.

Szerzőjük a község unitárius lelkésze, aki sajátos helyi hagyomány szerint maga szerkesztette meg a menyasszonyok búcsúversét. Megírásukkor már több éve szolgált a településen. Ennyi idő alatt alkalma nyílt megismerni a torockói lakodalomtartási hagyományokat, a vőfélyverssel szemben támasztott helyi igényeket. Ugyanakkor sikerült megismernie a hívei családi életét, a családtagok helyzetét.

A versek párosrímű, négy, illetve három ütemből álló sorokból vannak szerkesztve. A szerző könnyedén szervezi a rímpárokat, általában ragrímeket alkalmaz. Hasonló jártassággal változtatja a ritmust, tagolja strófákra a verset. A versekben két tartalmi réteg határolható el. Az egyik réteg a menyasszonyi pozícióból a helyzetre reflektál, tartalmi és retorikai eszközök segítségével. Az élet magával hozza azt a pillanatot, amikor a lánynak ki kell lépnie a családi fészekből, követnie kell férjét az új környezetbe. A jövő titokzatos, meglepetéseket tartogat. A menyasszony bízik abban, hogy szerető férjével legyűrik az akadályokat. Hálatelt szívvel köszönetet mond a szülői gondoskodásért, a testvéri szeretetért, s családtagjait az isteni gondviselésre bízza. Ekárt Irénke búcsúztatójának írásakor a szerző a szülőktől való búcsúzás szövegét változtatás nélkül vette át egy korábbi menyasszonyi búcsúból. A versek másik tartalmi rétege a menyasszony családjának szerkezetét örökíti meg. Simon Sárika a szüleitől és két lánytestvérétől vesz búcsút, Ilonkától és a kis Editkétől. Ekárt Irénke távozása után szülei árván maradnak, ám András nevű fiuk nemsokára leszerel, s betölti majd az eltávozott lány után keletkezett űrt. Az első tartalmi réteg a szertartásos búcsúzkodás levezetését szolgálja. A második réteg, a családi, családszerkezeti motívumok révén utólagosan a családi, a lokális emlékezet alakzataként funkcionál. Májay Endre ezért tartotta szükségesnek, hogy a család tulajdonában maradt első példány mellett a verseket gyűjteménybe szervezve a parókián elhelyezze.

Torockón a menyasszonybúcsúztató sajátos módon magának a menyasszonynak a szájából hangzott el. A szerző ezt a személyes beszédmódot alkalmazta a vers megírásakor. Közvetlen források hiányában csupán feltételezni tudjuk, hogy mind a menyasszony családja, mind a menyasszonykikérésre a menyasszony házához érkezett vendégek részéről élénk érdeklődés követte. (Saját gyűjtés.)

A gyászjelentő lapok[13]

Előzmények. A szövegtípus kézzel írott előzménye a 17. századtól ismeretes. Altorjai Apor Péter 1736-ban a „régi erdélyiek temetésiről" írva jegyzi meg: „Mikor osztán az temetéshez hozzákészültenek, napot rendeltenek, a rendelt napra az atyafiait, és ha nagy ember volt, az ország catalogusa szerint az ország rendeit levél által az asszonyokkal együtt elhitták" (Apor P. 1978: 127). A néhai fejedelemasszony, Báthory Zsófia (meghalt 1680. jún. 14-én) temetésére Zrínyi Ilona írt gyászlevelet 1681. február 17-én. Az 1682. február 13-án

[13] Megjelent: Keszeg V. 1999.

© www.kjnt.ro/szovegtar

© www.kjnt.ro/szovegtar

elhalálozott gróf Homonnay János halálára pedig édesanyja, 1682. április 11-én. Temetésére 1682. május 11-én került sor Ungvár várában. E levelekről állapítja meg a *Századok* cikkírója: „A XVII-dik században e tekintetben is a dagályos, szóbő irály uralkodott, hosszadalmas válogatott phrasisokban közöltetvén az illetőkkel a halálhír" (Lehoczky T. 1896: 328–329). A 17. század második felében a convocatio szolgált a halálhír tudtul adására. Szövege azonban jóval terjedelmesebb és bensőségesebb volt a későbbi gyászjelentőénél. A 18. század második felében terjedt el a szomorújelentés. A szöveg még mindig terjedelmes, nyelvezete azonban egyszerűsödik és állandósulnak benne a sztereotip elemek. Szórványosan feltűnik a szöveget közrefogó gyászkeret is. A haláleset hírül adására szolgáló 17–18. századi szövegtípusok családi használatra készülnek, kéziratos vagy nyomtatott formában. 1826-ban a halottkémi utasítás szerint a halottkémnek bizonyságlevelet kell kiállítani, amelyen a halált okozó betegség megnevezése is szerepel. A gyászjelentés ehhez a jelentéshez igazodott hozzá, innen vette át a halál okát, s a temetési szertartás időpontja is a bizonyságlevéltől vált függővé. A klasszicizmus korában a gyászjelentés plakátformát kapott, stílusát azonban nem változtatta meg. A szövegtípus a 19. század második felében nyerte el végső formáját, a társadalmi kommunikáció eszközévé vált. A halál hírül adása személytelenül történt. A halál okát és körülményeit a *hosszú szenvedés után* formula jelezte. Ekkor terjedtek el a felületet díszítő allegorikus képi elemek (Szabó P. 1981: 29–31).

A Kolozsvárott 1848-ban kiadott *Erdélyi Híradó* című lap váltakozva *Necrolog, Gyászhír, Halálozás* cím alatt adott hírt neves személyiségek haláláról. A minden esetben 2-3 soros szöveg a szerkesztőség álláspontját képviselte. Ugyancsak nehezen állapodott meg a rovatcím a *Kolozsvári Közlöny* című lapban. 1858–1860 között a lap a *Kolozsvári napló, Különbfélék, Apró hírek, Újdonságok* rovatban közölt halálhírt *Necrolog, Gyászhír, Gyászjelentés, Szomorújelentés* címmel. A nyilvánosság előtt elbúcsúztatott személyek kezdetben neves személyiségek (Bolyai János, Herepei Gergely író), arisztokraták (Losonczi báró és gróf Bánffy József, bethleni ifj. gr. Bethlen Pál, zabolai Gróf Mikes Erzsébet), közéleti figurák (ügyvédek, orvosok). Egy 1858-as nekrológ az alapjául szolgált nyomtatott gyászjelentőre hivatkozott. Az újságban teljes terjedelemben közölt nyomtatott gyászjelentő szöveg báró Jósika Sámuel (meghalt 1860-ban) Bécsben nyomtatott, onnan szétküldött gyászjelentője. Az *Aranyosvidék* első évfolyamától (1891) állandóan közölt gyászjelentéseket. Ezek terjedelme, szerkezete és tartalma teljesen megegyezik a nyomtatott gyászjelentőkével.

Az alábbiakban Torda környéki gyászjelentők alapján fogalmazzuk meg a gyászjelentő szociális és pragmatikai vonatkozásait. Az elemzés a gyászjelentőket a temetési szertartás forgatókönyvébe (rituális kontextus), a korszak világképébe (kognitív kontextus), az adott társadalomba (szociális kontextus), valamint a szövegtípus történetébe helyezve kívánja értelmezni.

Az elemzés egy 181 darabból álló szövegbázist vesz alapul.

A gyűjteményben található legrégibb szórólap 1869-ből való. Ez a kor feltételezhetően a műfaj megjelenésének ideje. A Vajdaságban előkerült legrégibb gyászjelentőt 1872-ben nyomtatták (Tripolszky G. 1985: 393). A *Századok* 1869-es, III. évfolyamában megjelent cikk friss felfedezésként beszél róluk: „Napjainkban az érdekelt családok, tagjaik elhunytát gyászkerettel ellátott hirdetvényben szokták ösmerőseiknek, rokonaiknak

tudtul adni. E divatot a nyomdáknak tulajdoníthatjuk, melynek működése kevés időt és fáradságot igényel" (Lehoczky T. 1896: 328). A műfaj megítélésére, népszerűségére vet fényt az a tény, hogy az 1891-es XIII., a vasárnapi munkaszünetet elrendelő törvénycikk a gyászjelentő nyomtatását a halasztást nem tűrő munkák közé sorolta.

A nyomtatás fokozódó igénybevétele módosította a műfaj tartalmi-formai jellemzőit. A 19. század első felére letisztult nyomtatott változat még szövegközpontú volt. A halál-, gyász-, temetőallegóriák a század közepén állandósulnak a nyomtatványokon, egy 1843-ban kiadott, 643 metszetet tartalmazó gyűjtemény hatására (Szabó P. 1981: 33). A Tordán és környékén fennmaradt gyászjelentők a nyelvi és képi kód megállapodott, békés együttesét bizonyítják.

Szövegkorpusz. A vizsgált gyászjelentők két tordai család tulajdonában maradtak fenn. A tordai F. O. az évtizedek során, rendre örökölte elődei és az utód nélkül elhunyt rokonok gyászjelentő gyűjteményét. Ma 19 személynek címzett 157 gyászjelentő van a tulajdonában, az 1869–1944 időszakból, a következő megoszlásban.

Címzett	**Darab**	**Időszak**	**A keltezés helye**
Szentpéteri János	2	1869–1874	Szamosújvár: 1 Brassó: 1
Pálfy Károlyné	1	1896	Kövend: 1
Dániel Károly	26	1900–1910	Torda: 19 Kolozsvár: 3 Nagyenyed: 1 Budapest: 2 Sepsiszentgyörgy: 1
Dániel Károlyné	17	1900–1923	Torda: 14 Kolozsvár: 2 Nagyenyed: 1
Finta Miklósné	1	1913	Kolozsvár: 1
Pöllnitz Oszkárné	35	1914–1943	Torda: 20 Kolozsvár: 4 Dés: 4 Pusztamérges: 2 Makó: 2 Marosvásárhely: 1 Nagyenyed: 1 Aranyosszentmihály: 1 Szászrégen: 1

© www.kjnt.ro/szovegtar

© www.kjnt.ro/szovegtar

Címzett	Darab	Időszak	A keltezés helye
Osztian Ernő	26	1919–1943	Torda: 18 Kolozsvár: 2 Marosvásárhely: 1 Aranyosgyéres: 1 Pusztamérges: 1 Budapest: 1 Nagyenyed: 1 Lécfalva: 1
Vertán Endre	1	1916	Kolozsvár: 1
Abt Ernőné	1	?	Budapest: 1
Pöllnitz Olivérné	1	1923	Torda: 1
Pöllnitz Ottóné	6	1929–1942	Torda: 4 Budapest: 1 Tiszaroff: 1
Abt Jenőné	2	1923	Torda: 1 Borbánd: 1
Tanka Béla	1	1930	Torda: 1
Toroczkay úr	1	1937	Kolozsvár: 1
Papp Andorné	1	1940	Torda: 1
Osztián Géza	5	1934–1937	Torda: 1 Nagyenyed: 1
Adorjáni Endre	2	1936–1943	Torda: 2
Finta Andor	27	1935–1944	Torda: 25 Győr: 1 Gáldtő: 1
Osztián Emil	1	1940	Torda: 1

H. A. az aranyosrákosi anyai nagyapjának, Pethő Lajosnak címzett gyászjelentőket örökölte.

Pethő Lajos	22	1920–1968	Aranyosrákos: 18 Sinfalva: 2 Mészkő: 2

A gyászjelentő. A gyászjelentő megrendelése a halál beállta utáni első teendők egyike. Hagyományosan a közösség értesítése élő- és harangszó által történt (Tripolszky G. 1985: 391). A 20. században a halálhírt a Kalandos Társaságok cédulán adták tovább (K. Kovács L. 1944: 85–97). A gyászlapok nagy részének keltezése az elhalálozás napját tartalmazza.

A gyászjelentők tanúsága szerint a 20. század első éveiben a halottat gyakran a haláleset másnapján temették el. Özv. Dániel Kristófné 1874. március 28-án halálozott el, gyászlapjának keltezése is erről a napról származik, temetésére másnap, 29-én került sor. A haláleset másnapján temették el Domjátszegi Bodó Domján Miklóst is, 1898. április 27-én. Tóth Miklóst 1901. szeptember 26-án, Osztián Gézát 1904. február 20-án. A gyerekek egyszeri virrasztása az előforduló néhány eset alapján általánosnak mondható. A 87 éves korában „jóltevője" házában 1908. május 3-án elhunyt Macskási Istvánné gyászjelentője aznap keletkezett, temetése is ugyanazon a napon zajlott le. A gyászjelentő tehát általában a temetés napjára vagy a temetés előtti napra készült el, ritkán 2 nappal a szertartás előtt.

A 20. század elején gyakori volt a szórólapok posta általi szétküldése, a településen belül is.[14] A távol lakó hozzátartozóknak a posta legjobb esetben a temetés napján kézbesítette. Ugyancsak megkésve, s ezúttal napokkal később hozta a hírt az újságban közzétett gyászjelentés.

Idő múltával a gyászjelentők igazi funkciója feltételezhetően nem csak az esemény szervezése, az érdeklődők egybehívása volt. Sokkal inkább a gyász rituális kifejezésére, a divatnak, az elvárásnak való megfelelésre, valamint az emlékhagyásra szolgált és szolgál.

„Nyugodjék csendesen". Mint kommunikációs aktus, akárcsak a temetési szertartás néhány mozzanata, valamint a szertartás során és után végzett néhány vallásos-mágikus cselekvés (virrasztás, vallásos szertartás, gyászmise, gyászistentisztelet, siratás, koldusnak adott adomány) a gyászjelentés a halott felé irányul, lelke megnyugtatására szolgál.

Az 1940-es évekig a katolikus vallású halott gyászlapján a halott lelkéért bemutatott engesztelő szentmise áldozat időpontja is megjelent. A protestáns vallású halott gyászlapján ugyan nem szerepel ez az adat, de a környéken máig tartó gyakorlat, hogy a halott hozzátartozói a temetés utáni vasárnapon gyászba öltözve részt vesznek a délelőtti istentiszteleten. A lelkész megemlékezik a halottról, amit a hozzátartozók sírása, zokogása kísér.

A gyászlapok, akárcsak a sírfeliratok, tipográfiai és proxemikai megoldással is kiemelt búcsúfrazeológiája mágikus eredetű és jellegű. Az isteni oltalomba helyezik a halott lelkét, nyugalmat, üdvözülést kívánnak (*Béke poraira; Nyugodjék csendesen; Legyen üdvösség osztályrésze fent, legyen emlékezete áldásban örökké közöttünk; Legyen csendes síri álma, a szeretet és emlékezet virrasszanak felette; Legyen emléke áldott, nyugalma csendes; Legyen a hant könnyű felette; Hit angyalai virrasszanak porai felett; Drága halottunk pihenj békén és az örök világosság fényeskedjék neked; Áldás és béke hamvaira; Isten veled, nyugodj csendesen*). E frazeológia a ritualizált nyelvi viselkedéshez

[14] Megrendelése, széthordása a funerátor szerepe volt. E szerepkör leírását lásd Kunt E. 1987: 131. Napjainkban egyik legközelebbi hozzátartozó rendeli meg, váltja ki.

© www.kjnt.ro/szovegtar

© www.kjnt.ro/szovegtar

hasonlóan merev, sztereotip, lassan változó. Szemléletbeli módosulása az 1950–1960-as évektől nyilvánvaló. Ezektől az évektől ugyanis a frazeológia fogadkozás jellegűvé válik (*Emlékedet szívünkbe zárva őrizzük*), s napjainkra a halott helyett az ismerősök felé irányul (*Emlékét hálás kegyelettel őrizzük meg*).

A távolban elhunyt hozzátartozók emlékére tartott gyászszertartásnak és a számukra készített gyászjelentőnek ugyanúgy része van a halottkultuszban, mint a sírkőnek, a háborúk idegenben elhunyt áldozatainak állított közös emlékjelnek. Fehér János 1920. február 20-án hunyt el Szibériában. Gyászjelentőjét 1920. december 6-án nyomtatták, a gyászistentiszteletre 1920. december 19-én került sor. A szomszédos Mészkőn a Gálffy család Pali nevű fia 1942-ben halt meg a harctéren. Hozzátartozói édesanyja előtt annak haláláig titokban tartották a szomorú eseményt. Az anya emlékére készített gyászjelentő a hősi halált halt fiúra is emlékezik. A távol elhunyt hozzátartozó neve hasonlóképpen rákerült valamelyik családtag sírjelére, ahol halottak napján világítani és elsiratni lehetett őt.

Társadalomkép. Tévedés lenne a gyászjelentőt csupán a vallásos-mágikus paradigmában értelmezni.

A rendelkezésre álló gyűjtemény többszörösen is esetlegesen reprezentálja a műfaj teljes életét. A 100 év során megoszló 181 darab gyászlap alapján például nehéz arra a kérdésre válaszolni, hogy, akárcsak a sírjel, a sírfelirat, mindenkit megillet-e a gyászjelentő. A rendelkezésre álló anyag alapján azt mondhatni, hogy nem.

Az 1930–1940-es évekig a földbirtokosok, az arisztokrácia, a vármegyei, egyházi élet elöljárói számára rendeltek gyászjelentőt. Az évszázadok óta intenzív iparos életet élő Torda polgárai a 19. században már szintén hódoltak e szokásnak. Biluska Antal kereskedőnek 1897-ben, Asztalos János írnoknak 1898-ban, Váradi János kereskedősegédnek és Lámpé Lajos könyvkötőnek 1899-ben, Virág Antal kereskedőnek 1909-ben, Bardócz Ferencnek, a timártársulat elnökének 1935-ben, verebélyi Fűssy Jenő mészárosnak 1943-ban készítettek gyászjelentőt. Körorvost, gyógyszerészt, tanárt, tanítónőt szintén már a múlt századtól megilletett a gyászlap.

A gyászlap tehát valamilyen társadalmi tekintély, pozíció velejárója volt. Egyetlen példa bizonyítja azt, hogy ez a tekintély a közelállókra is átsugárzott. A korábban már említett, 1908-ban elhunyt, családjától elhagyott Macskási Istvánné az őt befogadó „jóltevője" tekintélye miatt részesült gyászjelentőben.

Természetes körülmények között egy személyt egy gyászlap illetett meg. Ritkábban egy intézmény is a maga halottjának érezhette az elhunytat, s maga is gyászlapon adta tudtul a szomorú eseményt.[15] Gönczi Endre halálakor 1896-ban, Erzsébetvárosi Dr. Szentpétery Ns. Lajos halálakor 1901-ben a család és a vármegye tisztikara egyaránt gyászjelentővel búcsúzott halottjától. Az aranyosrákosi id. Báló István halálakor, 1937-ben a család mellett az Aranyosszéki Takarékpénztár Rt. Igazgatósága és Felügyelő bizottsága külön adta tudtul munkatársa elhunytát. Az utódok, hozzátartozók nélkül meghalt Bors Mihály, az

[15] E szokás a Vajdaságban is ismeretes. Az Önkéntes Tűzoltó Egylet maga is búcsúztathatta gyászjelentő által az elhalálozott tagját (Tripolszky G. 1985: 395).

Erdélyi Kárpát Egyesület elnöke, az Országos Magyar Párt tordai tagozata elnökének gyászjelentőjét az Unitárius Egyház Képviselő Tanácsa rendelte.

A 181 gyászlap folyamatos olvasása győzhet meg arról, hogy a gyászlapokkal való foglalatoskodás (készíttetés, tartalom, a címzettek kiválasztása és megnevezése) egy-egy társadalmi csoport öndefiníciós és szimbolikus elhatárolódási gyakorlatáról szól.

A gyászjelentő tipográfiai és proxemikai megoldással kiemelt szövegrésze a halott megnevezése. E terjengős szöveg tartalmazza a társadalmi hierarchiában megszerzett pozícióját, magas származását, előkelő rokoni kapcsolatait. Egyaránt hangsúly illeti a nemesi rangot (*magyargyerőmonostori báró Kemény György, Torda-Aranyos vármegye volt főispánja, a Szt. István rend lovagja*), a családi birtokok lelőhelyét (*Abrudbányai Rédiger Béláné szül. Gelenczei Finta Kata; özv. Kövendi idősb Gál Lajosné született Csegezi Csongvay Zsuzsánna*), a tisztségeket és címeket (*Komádi Tarsoly Kálmán egyházi főgondnok, iskolaszéki elnök; törv. hatósági biz. tag stb.; Felei Ábrahám Sándor az újtordai ev. ref. egyházközségnek volt 15 évig gazdagondnoka, jelenben presbytere, városi képviselőtestületi tag, a timár-társulatnak 7 éve elnöke*), a tekintélyes hivatali beosztást (*Gönczi Endre tordai járási főszolgabíró; Székely Elek belügyminiszteri osztálytanácsos*), a harci érdemeket és érdemrendeket (*Domjánszegi Bodó Domján Miklós hites ügyvéd, 1948–49-iki szabadságharcban honvéd főhadnagy*), a doktori címet (*özv. Dr. Harmath Béláné, özv. Dr. Issekutz Hugóné*). Iparosok esetében hasonló súllyal bír az iparoséletben betöltött tisztség (*a timár-társulatnak 7 éve elnöke*; *A Mészáros Részvényes Társulat elnöke*).

A felsorolás olykor egészen terjedelmessé válik.

Kerpenyesi Sterca SUILUŢIU DÉNES
nyug. kir. törvényszéki bíró, a Ferencz József-rend lovagja, az ó-tordai gör. kath. Iskolaszék és a tordai „Ariesiana” hitelintézet igazgatóságának elnöke, a román irodalmi egyesület r. tagja stb.

Dekáni Gusztáv
csász. és kir. őrnagy, az 51-ik gyalogezredben, a hadiékítményes III. oszt. vaskoronarend lovagja, a német birodalmi vaskereszt, hadiékítményes katonai érdemkereszt, az arany signum laudis stb. és legfelsőbb helyről nyert többszörös elismerés tulajdonosa

unter- és ober-pöllnitzi és willichi
Báró PÖLLNITZ OLIVER
földbirtokos, a dési polgári és kereskedelmi bank igazgatósági tagja

Az egyén közéleti szerepeinek megörökítésére való törekvés a 19. század utolsó éveitől az 1950-es évekig folyamatos volt. Különösen a férfi halottak esetében érvényesült, nőknél ritkán fordult elő. Az egyedüli női foglalkozás, amely megörökíthető volt, a tanítóskodás. Az elhunyt közéleti szerepeinek felsorolása a falusi környezetre nem volt jellemző.

© www.kjnt.ro/szovegtar

© www.kjnt.ro/szovegtar

Érdemes megjegyezni, hogy az 1-2 éves korban „státus” nélkül elhunyt gyereket a családnév sem illette meg. A 8-16 éves gyerek viszont már teljes jogú tagja volt közösségének.

Hasonló rejtett jelentése volt a halott hozzátartozói felsorolásának. A temetés, a gyász vállalása alkalmat szolgáltatott az együvé tartozás, a rokonság, a vérségi hálózat kinyilvánítására, felmutatására. E genealógiai táblázat olvasása egyaránt hivatott az elhunyt és gyászolók presztízsének emelésére. A halott érdemei a gyászolókra, a hozzátartozók érdemei az elhunytra tekintélyt ruháztak át. A terjengős és száraz felsorolás ilyen szempontból beszédes. Jelzi azt, hogy az elhunyt a társadalom milyen tekintélyes tagjaival állandósított rokoni kapcsolatot, leszármazottainak milyen helyet sikerült kivívniuk a társadalmi hierarchiában. Ezzel magyarázható, hogy az enumeráció olykor uralja a gyászlapot, valamint az is, hogy gyakran a hozzátartozók származását, nemesi és doktori címét, közéleti szerepeit is tartalmazza.

Az osztályideológia felborulása, a korábbi társadalom elitjével való leszámolás felfüggesztette a társadalmi presztízsről szóló képes beszédet. Az új rendszert kiszolgáló hatalmi garnitúra énképének kimerevítéséhez nem használta fel a műfaj kínálta lehetőségeket.

A kiválasztás hasonló szempontjai érvényesültek a gyászlap szétosztásában.

A gyászjelentő az egész családnak szól. Nem kaphat belőle több családtag. Az előre megírt lapok címzettje a családfő. Nőnek csupán akkor címezhetik, ha megözvegyült. Egyébként akkor sem lehet címzett, ha az elhunyt az ő rokona. A gyűjteményben 17 darab, Dániel Károlynak címzett, 1896–1910 között datált gyászlap található. Ettől kezdve özv. Dániel Károlyné lett a címzett.

A címzésben a címzettet is a legnagyobb közéleti titulusai illették meg. A Pöllnitz Oszkárnénak 1914–1943 között küldött lapokon a következő címzések olvashatók: *„Báró Pöllnitz Oszkárné úrnőnek”, „Méltóságos Báró Özv. Pöllnitz Oszkárné úrnőnek”, „Méltóságos Br. Pöllnitz Oszkárné őméltóságának és családjának”*. Osztián Ernőén 1919–1943 között pedig: *„Tek. Osztián Ernő”, „Ngs. Osztián Ernő úrnak”, „Osztián Ernő tanácsos úrnak”, „Osztián Ernő nyug. polgármester úrnak”, „Osztián Ernő nyug. városi tanácsos úrnak”*. Az aranyosrákosi gyászjelentők azt bizonyítják, hogy faluhelyen a *„Tekintetes/Tek./T. Pethő Lajos (úrnak)”* címzés volt az általános. Az írásképből arra is következtetni lehet, hogy a címzést felnőtt végezte. 1965-től a puszta név kerül a lapra, felismerhetően fiatal iskolás írásával.

E gyakorlat értelmezése újra rejtett jelentések megfogalmazását teszi lehetővé. A gyászjelentők készíttetése, szétosztása szimbolikus aktus, amelyben a társadalmi hierarchia, az egyéni státusok megerősítése történik meg. A temetés körüli cselekvések a társadalmi hálót állandósult, elfogadott szabályok alapján hozzák működésbe.

A szétosztás városi, nemesi és polgári közegben a társadalom intézményesült kapcsolatai, csatornái mentén történt. A gyászjelentők ezért is szóródhattak szét nagyobb földrajzi zónában. A vidéki család a lokális közösségbe illeszkedve a temetés alkalmával is szűkebb társadalommal kommunikál.

A halott emléke. A halott emlékének kimerevítését, a pozitív emlékképnek a kortársak és az utókor számára történő kiépítését szolgálja a gyászjelentő egy korábbi szerkezeti eleme. Ez a halál tényének közlése után található, és erősen lírai természetű. Az értékelés perspektívája ezúttal megváltozik. Az elhunytat egyértelműen a családtagok „alulnézetéből" látjuk. A férfiak esetében a közéleti szerepvállalást és tevékenykedést, a harctéren hozott áldozatot, nők esetében a családért vállalt örök törődést, a hűséget, a megőrzött tisztaságot, gyerekek esetében az ártatlanságot volt szokás kidomborítani.

Olvassunk bele a gyászjelentőkbe.

„Az igazságszolgáltatás hű katonája. Ott teljesítette szolgálatát, ahova a kötelesség szólította" (1896). *„Munka volt egész élete. Munka, melynek forrása a szeretet, neve munkás szeretet. Munkált, alkotott, gyarapított nemcsak önmagáért, övéiért, hanem anyaszentegyházáért is, melynek hű munkása volt sokáig"* (1896). *„A melegen dobogó szív, mely véghetetlen gyöngéd gondoskodással erősítgeté házának oszlopait s egy boldog családnak életét kitölté, a kötelesség embere, ki úgy az Úr háza, mint saját dolgaiban szelíd lélekkel, emberbaráti szeretettel járt vala"* (1897). *„Egész életében az igazságot kereste"* (1898). Élete *„édes övéinek, a közügynek, a hivatásnak és egyházának vala szentelve"* (1899). *„A közéletnek egykor erős és munkás bajnoka"* (1903). *„Egy szorgalmas munkában fáradhatatlan és becsületes férfiú hagyta itt a munkatért, melyen hű és igaz vala. Egyházának, városának, hazájának egyszerű, de derék fia, hasznos és tevékeny tagja volt"* (1909). *„Hű és munkás fia volt hazájának, egyházának; derék harcosa a magyar kultúrának, bátor hirdetője Isten igéjének"* (1914). *„Fennkölt jellemét nemes egyszerűség jellemezte. Odaadó szorgalmával nemcsak családjának előmeneteléért fáradozott, de minden igaz ügynek lelkes pártolója volt. Életét hittel élte le. Az élet súlyos megpróbáltatásait alázattal viselte. Most vele a mi életünknek koronája hullott le. Fájó szívvel nyugszunk meg Isten változhatatlan akaratában"* (1938). *„A szerető szív, melynek forrásából együtt átélt 25 évnek sok küzdelmeire munkakedvet, üdülést, erőt merített vala a férj, életet, növekedést és felvirulást két gyöngéden szerető gyermeki szív; örömet és megújhodást szülő, testvér és rokonok"* (1893). *„Sohasem szűnék meg övéinek boldogsága felett virrasztani" (1896). „45 évi hosszú özvegységét bámulatos türelemmel s az Istenbe vetett erős bizodalommal hordozta"* (1898). *„Tűrésnek, lemondásnak, önmegtagadásnak szelíd érvényeivel hordozá egy hosszú életpályának minden keresztjét"* (1900). *„Az ártatlanság tiszta koszorúját nem adta áruba a világ gyönyöreiért"* (1909). *„Családunk egész világa, s az otthon temploma vala, melynek oltárán napestig áldozott. Az ő kezei soha meg nem fáradtak és vigyázása ébren vala mind éjjel, mind nappal"* (1909). *„A szeplőtlen jellemnek, az alkuvást nem ismerő becsületességnek, a mellőzést is szótlanul, méltósággal tűrő férfiasságnak, a rendíthetetlen elvhűségű hazafiságnak, a meggyőződésteljes, sziklaszilárd hitnek. Egész ember volt! Igaz ember volt!"* (1913) *„Az önfeláldozó és rajongásig szeretető édes anyának példányképe volt. Életét szerénység, puritán egyszerűség jellemezte. Az élet csapásait törhetetlen hittel védte ki. Törékeny alakja azonban nem bírta tovább a nagy próbatételt"* (1938). Egy 11 évesen elhunyt kisfiú pedig*: „életünk tündöklő csillaga volt ő"* (1942).

© www.kjnt.ro/szovegtar

© www.kjnt.ro/szovegtar

A gyászjelentők által egy társadalom, egy csoport igyekezett megalkotni, kivetíteni és elfogadtatni a maga idealizált képét. E kép tartalmi elemei: aktív közéleti szerep, hazafias érzések, munkálkodás, a család iránti figyelem, rajongás. A lírai betét előfordulása az 1930-as évekig általánosnak mondható. Kivételt képeznek a nemesi családok gyászjelentői, amelyeken a nemesi cím, a származás, a rokonság, a kitüntetések felsorolása objektív nyelven valósítja meg ugyanazt a funkciót. Ezeken olykor a halott és rokonsága „image"-ének megkonstruálása dominálja a szöveget.

A lírai betétek 1930–1940 táján el-elmaradoztak. Újabb egy-két évtized alatt demokratizálódott a műfaj. A név mellől elmaradt a foglalkozás, a cím, a közéleti szerep megnevezése, s a gyászlap a család és a rokonság körébe szorult vissza. A „hűséges férj, forrón szeretett édesapa, jó testvér és rokon", a „drága halottunk", „felejthetetlen halottunk" sztereotip jelzők csupán a családi perspektívát tartalmazzák. A szöveg ezzel egyidőben megrövidül, tartalma az eseményre összpontosít (a halál bekövetkeztének körülményei, a temetés időpontja).

Halálkép. A gyászról, a halálról való beszéd a gyászjelentők másik lényeges komponense. A műfaj történetének első korszakában e tartalmi elem részletezettebb, kidolgozottabb, stilizáltabb volt. A poétikai megjelenítés tulajdonképpen összefonódik a heroizálás említett szándékával. E szándék sokszor a halál megjelenítésére szolgáló metaforák jelentéskörével szervesen összefonódva valósul meg.

Az elhunyt metaforája leggyakrabban a terebélyes vagy zsenge fa, amely vagy erőszakos vihar, vagy a pusztító idő áldozatául esett. *„A munkának, becsületnek, önfeláldozó szeretetnek erős fája kidőlt"* (1900), *„ifjú törzse dűlt ki életünknek"* (1901). *„Kidőlt az öreg tölgy, melynek tenyészdús gallyai, reményzöld lombjai s a körötte nyíló örömvirágok közt az örökifjúság szele lengedezett, s amely erős támasza, enyhet adó helye vala a családnak, egyháznak, városnak, hazának és az igaz barátságnak"* (1913). A metaforikus jelentést olykor csupán az ige hordozza: *„egy nagy rokonság köréből dőlt ki idő előtt egy jó testvér és hűséges rokon"* (1909). E példákban, s a metaforának a temetési terminológiában való állandósulása a fa, a tölgy az életfa, a családfa, az idő fája jelentést aktivizálja. Kontextusai egyaránt érzékeltetni tudják a halál körülményeit (*„villámsújtotta fa"),* az elhunyt életkorát (*„ifjú törzs", „öreg tölgy"),* leszármazottainak számát (*„tenyészdús gallyak").*

Ugyanez a képi mező tágul a dérütötte, a halál szele perzselte, szikkasztotta virág metaforákban. *„Megszáradt az ő élete is, mint a dérütötte virág"* (1896). *„Átalment rajta amaz emésztő szél és elperzselé szívének minden biztató reményét"* (1900).

A halál megjelenik még az elomló földi sátor (1900), a lehanyatló nap (1926), a kihunyó fáklya, utolsót dobbanó szív metaforákban. Ez utóbbi kibontása: *„Lassan kialudott egy életfáklya, mely lobogásával a maga útjában a szeretet melegét szórta mindenfelé szerteszét, nemcsak az élet delelő horizontján, hanem a hosszúvá lett alkonyat sugártalan bús vidékein is"* (1913). *„Már régen lefordította fáklyáját az enyészet angyala a hű munkás, s szorgalmas jó ember fölött"* (1942).

A halál megjelenítésének másik pólusa a halál, a betegség perszonifikálása. Az élet-halál összecsapásának drámai megjelenítése évtizedeken keresztül népszerű volt. *„Háromszor küzdötte le a súlyos betegséget s az háromszor tért újra vissza, míg végre győzedelmeskedett a halál”* (1896). *„Mint villám jött pallosával a halál angyala”* (1897). Egyúttal a világháború hangulatát is érzékeltetve: *„A borzasztó vérzivatarokban a diadal és dicsőség útját jártad; nem félted a halált; többször sebesülve elbuktál, de szívós kitartásod, fegyelmezett egyéniséged, lángoló honszerelmed ismét a harcok tűzébe szólított, míg most diadalmaskodott fölötted a halál”* (1916).

És még egy, a szöveg poétikai dimenzióit érzékeltető idézet: *„Mint a vihartól űzött zápor magas hegyekről lerohanva felzavarja a legtisztább folyót, mint a sötét felleg hirtelen begyászolja a tiszta kék eget, úgy borította el a világos értelmet, úgy terített gyászt az égtiszta kedélyre a végzet sujtoló csapása”* (1897).

A halál, a gyász intenzív átélését szembetűnően hirdető romantikus-szecessziós stílus a társadalmi kóddal egyszerre húzódik háttérbe[16]. A műfaj, lemondva egy világkép, egy élet- és társadalomszemlélet megfogalmazásának szándékáról, igényéről, az esemény kiszolgálására vállalkozik. A fennmaradt gyászlapok egyértelműen jelzik, hogy megváltozott a témához való viszonyulás. A halál mint esemény megmarad szomorú realitásnak, a fölötte való elmélkedés, az indulatok dagályossá növesztése, a halott heroizálásának szándéka népszerűtlen lesz.

A gyászjelentő hajdani presztízstárgy voltát bizonyítja a kivitelezéséről gondoskodó vállalkozó státusa. A századforduló tordai gyászjelentőin védjegyként szerepel a *„Némethy József első díszes temetkezési intézet”*, a kolozsváriakon a *„Czetz Péter első dísztemetkezési intézete”,* a désieken pedig a *„Jagamas János Szolnok-Doboka megye első temetk. intézete”* kolofon.

A gyászjelentő vizuális kódja. Az üzenet, a gyász kifejeződését a verbalitáson túl a grafikai megoldás is szolgálja. A fekete gyászszegély, a lap élére helyezett gyász-szimbólum, a halott nevének vastag fekete betűkkel való szedése összefüggő egységet alkot.[17]

A gyász mindenik jele mindaddig variálható, amíg általa a halott társadalmi státusa szabatosan visszatükrözhető.

Egy 1874-ből származó, tordai keltezéssel Kolozsvárt nyomtatott gyászjelentő fekete kerete 3 mm-nyi szélességű csíkban öleli körül a szöveget. Csekme András 1896-ban, Suiliţiu Dénes 1897-ben nyomtatott gyászjelentőjének kerete önmagában világosabb színnel mintázott, antik oszlopokat, faldíszítést imitál. Erzsébetvárosi Dr. Szentpétery Ns. Lajos 1901-ből, özv. Osztián Kristófné szül. Kazatsai Mária és Finta Jolán 1902-ből származó lapjának fekete szegélye préselt, hullámos díszítésű. E ritka megoldás utolsó előfordulása 1924-ből való.

---

[16] A gyász, a halál a századforduló művészetének és életérzésének, a szecessziónak, a dekadenciának kedvelt témája. A „gyászjelentés találkozik az egyik legfőbb szecessziós tematika, a századvég, a századelő központi problémái között szereplő mulandóság megjelenítésével” (Szabó P. 1981: 33).

[17] Az értelmezést lásd Szabó P. 1981: 29.

© www.kjnt.ro/szovegtar

© www.kjnt.ro/szovegtar

A gyászlapok egyedüli illusztrációja a lap élén, az írás fölött fordul elő. A katolikus vallású előszeretettel rendeltek kereszt alakú díszítést. A figuratív ábrázolások temető-allegóriák, kisszámú változatban fordulnak elő. Központi elemük az obeliszk, a sírkő, amelyhez szinte általánosan társul a szomorúfűz és az angyal: az obeliszkre támaszkodva, ha az koporsó formájú, illetve tövében ülve, ha oszlopszerű.

A 20. század elején a gyermekkorban elhunytak számára a gyászjelentő sajátos kivitelezése alakult ki. Méreteiben kisebb (23x30 helyett 19x24 cm), színezésében enyhébb (fekete helyett kék, széles gyászkeret helyett keskeny és mintázott), motívumrendszerében oldottabb (körbefutó virághinda; röpködő angyalok; ölében kisgyerekkel az égbe szálló angyal), a szöveg pedig szerkezetében egyszerűbb, terjedelmében rövidebb lett. Összhangulatában oldottabb, természetesebb, pragmatikusabb a gyermekek számára rendelt gyászlap.

A századforduló gyászjelentőjének tartalmi szerkezete a következő: 1. „alolírottak" (a gyászoló családtagok, rokonok felsorolása, tipográfiai kiemeléssel) (5-10 sor); 2. az elhunyt neve, státusa (2-5 sor, proxemikai és tipográfiai kiemeléssel); 3. a halál körülményei (életkor, a házasélet/özvegység időtartama, a halál, oka, ideje) (2-3 sor); 4. lírai reflexiók (5-15 sor tipográfiai kiemeléssel); 5. a temetés körülményei (időpont, a szertartás helye, temető, engesztelő mise ideje) (2-3 sor); 6. búcsúkívánság (1 sor, proxemikai és tipográfiai kiemeléssel); 7. keltezés; 8. mesterjegy. A változás a következőképpen érintette a szerkezetet: a gyászoló rokonság névszerinti felsorolása a gyászjelentő éléről a keltezés és a mesterjegy közé került át; az elhunyt társadalmi státusának, tisztségeinek megnevezése elmaradt vagy egyértelművé változott; a lírai reflexió eltűnt.

A kortárs gyászjelentő. A nyugodt, polgárinak nevezhető életformát feldúlta a világháború, a történelmi igazságszolgáltatás demagóg ideológiája, a gazdaság reformja, az államosítás, az iparosítás. Az életforma, az életvitel, a szokások, a szertartások forgatókönyvének átrendeződésében a gyászjelentő nem tűnt el. Jelentősége, szerepe, az őt fenntartó mechanizmus szertartásossága megváltozott. A kutatott vidéken ma temetésenként 50-100 gyászjelentő készül. Szétosztása a részvétet nyilvánítók, a virrasztók és a temetési szertartáson részt vettek között történik. Postán azoknak a távolabbi hozzátartozóknak küldik el, akik megjelenésére nem számítanak. A referenciális funkció háttérbe szorította a gyászlap szinkretizmusát, a hagyományhoz való szolgai, kreativitás nélküli viszonyulás a teljes szöveget sztereotippé tette, uniformizálta, sematizálta a vizuális kódot.

Az emlékvers[18]

Az emlékverses füzetek eredete korai időre nyúlik vissza. Az album amicorum korai formája bizonyára az antik barátságkultusz középkori továbbélése volt. Ezt a kolostorokban élő barátok imatestvériség intézménye tartotta fenn. Ahonnan a története világosan követhető, az a 16. század. Ekkor íródtak a peregrinációs albumok, más néven a *Stammbuch*-ok, *philotecá*-k. Európa protestáns egyetemein készültek, Angliában, Németalföldön, a német fejedelemségekben, a skandináv országokban. 1180–1950 között kb. 9 000–10 000 erdélyi diák tanult Európában, Németországban (Göttingen, Berlin, Jéna, Bécs), Hollandiában, Svájcban (Zürich, Genf, Basel), Angliában. Közülük sokan szintén vezettek peregrinációs albumot. Tállyai Putnoki János 1616-ban iratkozott be a heidelbergi egyetemre, 1618-ban tért haza. Emlékkönyvét Herepei János ismertette (Herepei J. 1965). Pauli István emlékkönyvébe 1652–1655 között 24 személy jegyzett emléket, latin, görög, magyar, német és héber nyelven. (*Pauli István emlékkönyve*. Kolozsvári Akadémiai Könyvtár. Jelzet: MsU 1.) Erdélyi peregrinus diákok bejegyzéseit G. Henk van der Graaf vizsgálta (G. H. van der Graaf 1997).

Az albumot tulajdonosa peregrinációs útja elején nyitotta meg, s vándorlása idején használta. A „respublica litteraria" tagjait szólította fel emlékírásra. Hazatérve a litteratus papok, a mesterek, a nótáriusok, szekretáriusok, a szellemi élet mecénásai jegyeztek a füzetbe.

Az emlékversek történetében a klasszikus kor a 17. század és a 18. század első fele. A kiadók a 16–17. századtól nyomtattak albumokat. A 18. század második felében megjelent a polgári emlékkönyv, ennek virágkora a 18–19. század, a biedermeier, a szentimentalizmus kora volt. Az emlékjegyzés lassan átkerült a családi szférába, a társasági élet kellékévé, ezen belül a női kultúra részévé vált. A változás következtében a neves szerzőktől vett gondolatok és idézetek helyett megszületett a naiv versek gazdag repertóriuma, amely, változtatásokkal, napjainkig hagyományozódott. Időközben a szépirodalom is kidolgozta az emlékvers irodalmi változatát. Goethe, Heine, Puskin, a magyar irodalomban Vörösmarty Mihály, Petőfi Sándor, Arany János, Vajda János ebben a műfajban is alkotott maradandó alkotásokat. A paraszti kultúrában az emlékversírás a 19. század második felében tűnik fel.

Az emlékversek, az emlékverses füzetek, az emlékjegyzés szertartásának kutatása az utóbbi években kezdődött meg, bontakozott ki. Keszeg Vilmos 1991-ben közölt tanulmányt az emlékversszöveg tipológiájáról és az emlékversírás rítusáról (Keszeg V. 1991: 73–194, 1997, 2000: 90–93). Ezt követően Vasvári Zoltán végzett a szövegtípus műfaji kapcsolataira és történetére vonatkozó kutatásokat (Vasvári Z. 1996, 1999). E kutatások hatására az utóbbi években a folklórgyűjteményekben az emlékvers szövegek is feltűnnek (Zsigmond J.–Palkó A. 1996: 85–95, Gágyor J. 1998).

---

[18] Az emlékversírás bemutatásának alapjául a Tordán és Aranyosszéken az 1980-as években elvégzett alapkutatás áll (Keszeg V. 1991: 73–194).

© www.kjnt.ro/szovegtar

© www.kjnt.ro/szovegtar

A gyűjtés. 1985-ben Tordán és környékén 52 füzet teljes anyagát leltároztuk. Ugyanakkor kérdőíves módszerrel feltártuk a bejegyzés körülményeire, a szövegekre vonatkozó tudást. A szövegközpontú (szövegekre irányuló, vagy a szövegeket alapul vevő) kutatás mellett fontosnak tartottuk feltárni azt a tudást, amely a szövegeket működteti, az eseményt irányítja. Minthogy az emlékversírás múltjáról a folklorisztikai irodalomnak alig van tudomása, több kérdést szeretnénk részletesebben bemutatni. Kutatásunk az emlékversjegyzés utóbbi száz évét fogja át.

Az elemzés a szokáskör több mozzanatára, elemére kiterjedt. A versírók társadalmi pozíciója, a füzet és a versek funkciója, a versek és az illusztrációk tartalmi-stilisztikai jellegzetessége, a szövegtípus kreativitása, műfajkontextusa állt a kutatás középpontjában.

A műfaj 19. századi helyzetéről mindössze jelzésekkel rendelkezünk. Az 1900 előtti időből csupán két füzet került elő. Ezekből az tűnik ki, hogy az emlékversírás a felsőbb társadalmi rétegek gyakorlatában honosodott meg. Az 1901–1950 közötti periódus füzeteinek alapélményét a két világháború, a katonáskodás határozta meg. Az 1950-es évek körül az iskolába járás hatott serkentően a műfajra. Ebből a korszakból 13 füzet származik. Az 1951–1970-es évekből 12 füzet gyűlt össze. Többnyire érettségiző diákok készítették őket. Az 1971 utáni 25 füzet szintén iskolások munkája, oldottabb hangulatuk alapján viszont élesen elhatárolódnak az előbbi korszak füzeteitől.

A füzetek szerkezete. Az emlékverseket ajándékba kapott vagy külön e célra vásárolt füzetbe jegyzik. Általában három füzettípus ismétlődik. A 19. század végétől ismert az erre a célra forgalmazott, bőrrel, selyemmel bevont borítójú füzet, *Versek, Emlékek, Amintiri, Souvenir* felirattal. Mivel azonban a lapjai elég kisméretűek, s így egy bejegyző számára csak egy-két versnek biztosít helyet, nem általános a használata. Gyakoribb a 100-200, ritkábban 48 lapos füzet. Ez lehetőséget nyújt hosszabb szövegek bejegyzésére és az illusztrálásra. És végül vannak a notesz-jellegű, kisméretű füzetek. Ilyen füzetet azok vásároltak, akik a maguk számára gyűjtöttek emlékverseket. A katonaságban megfelelő volt ez a füzet, mert a zsebbe belefért, s így a tulajdonos magánál hordozhatta.

Általában minden füzet első lapján olvasható a tulajdonos neve, a készítés éve. Gyakran színes rajz, néha fénykép díszíti a lapot. Ha az üres vagy teleírt füzetet a tulajdonos ajándékba kapta, akkor dedikáció is olvasható itt. Ritkán verskérő szöveg is előfordul ezen a helyen.

Ezután következnek a bejegyzések. Minden személy külön lapra jegyez emlékverset. A lapokat *az én lapom* felirattal szokás lefoglalni. Egy személy átlagban 2-6 verset jegyez, de 15-20 emlékvers is származhat ugyanattól a személytől. A versek élére nagy betűkkel felkerül a címzett, esetleg a bejegyző neve: *ÉVINEK!; EMLÉKÜL ÉVINEK PIRITŐL,* a versek után pedig kolofon található. Amennyiben végzős osztály tanulói jegyeznek verset a füzetbe, képüket is beragasztják, s ilyenkor az emlékvers helyettesíti a kicsengetési kártyát. A bejegyző gondoskodik lapja illusztrálásáról.

Átlagban 26 személy jegyez egy füzetbe. A gyűjtés során áttekintett füzetekben a maximális szám a 60, a minimális a 2 volt.

A füzetben különleges hely illeti meg a *Társas lap*ot. Korábban általános volt, az utóbbi évtizedekben csupán a legfiatalabbak készítik. Két oldalt fog át, a füzet tulajdonosa készíti elő. Nagy betűkkel felírja a címet: *TÁRSAS LAP*. Ezután karikákat, szíveket, hópelyheket vagy faleveleket rajzol, hol összekapcsolva, hol szétszórva. Minden bejegyző egy-egy karikába írja a nevét, esetleg lakhelyét, a bejegyzés időpontját. A közeli ismerősök igyekeznek egymáshoz közel levő, egymásba kapcsolódó köröket választani. Ha az oldal betelik, újat kezdenek.

Hasonlóan közös teljesítmény a *Vicces lap*. Ide mindenki tetszés szerint ír vagy rajzol. A lapra többnyire emlékvers-paródiák kerülnek. A verset nem kötelező aláírni. A bejegyzők között párbeszéd alakulhat ki: egy-egy szót áthúznak, másat írnak helyébe, a szövegbe beszorítanak egy-egy jelentésmódosító betűt, variálják az ötletet, válaszolnak a versre, illusztrálják, radíroznak. A vicces lap az 1960–1970-es években keletkezett füzetekre jellemző. Korábban csupán elvétve olvasható tréfás tartalmú bejegyzés. Az utóbbi években az oldott hangulatú szövegek az egész füzetet elárasztják.

A füzet „emlékőrző" verssel zárul. Például: *Emlékverses füzetedben/ Sok szép emlék díszeleg,/ Én itt hátul őrzöm őket,/ Hogy meg ne szökjenek*. Vagy: *Azért áll itt ez a törpe,/ Hogy emlékverseidet őrizze*. Hasonló tréfás hangvételű füzetzáró versek: *A lap túlsó oldalára/ Csak az merjen írni/ Aki ezt a barna kislányt/ Feleségül veszi; Aki nálam jobban szeret/ Fordítson egy lappal többet; Az utolsó lapra írom a nevemet,/ Legutolsónak foglak elfelejteni téged*.

A *titok* az emlékvers-kultúra különleges terméke. Nem általános, de gyakori az az eljárás, hogy a bejegyző az általa teleírt lap valamelyik sarkát visszatűri. A visszatűrt felületre ráírja, hogy *TITOK*, az eltakart részre pedig pár szót jegyez (*Becsüllek; Szeretlek, Szeress; Y love you; Szeresd a virágot, csókold a diákot*). A legtöbb titok az olvasó kíváncsiságát pellengérezi ki: *Aki kinyitja, egy nagy szamár; Írta egy tanár, olvassa egy szamár; Kíváncsi csacsi; Ne légy kíváncsi, mert megöregszel*. Több alkalommal meghökkentő bejegyzés kerül a látható felületre, amit az eltakart rész old fel: *Akasszanak fel a neved napján/ Egy új ruhát a szekrényedbe; Szakadjon rád az ég/ Minden áldása; Szökjön ki a szemed/ ből az örömkönny*. Néha a visszatűrt sarkot leragasztják, s ráírják, hogy mikor bontandó fel. A titok az 1970-es évek elején a vicces lap tartozékaként tűnik fel.

A füzetek nagy részében az emlékverseken kívül más jellegű anyag is található. Egy részük szervetlenül épül be a füzetekbe, s jelenlétük csupán azzal magyarázható, hogy az emlékverses füzet megóvja őket az elkallódástól. 3-4 esetben naplószerű bejegyzés, 2 esetben ételrecept, 14-15 esetben slágerszöveg, 4-5 esetben vőfélyvers, 2-3 esetben verses levél fordul elő az emlékverses füzetben.

Az emlékverses füzetekhez szervesen kapcsolódik az orákulum. A szó ilyen formában nem ismert a füzetkészítők körében, ők a román *oracol* szót vették át. Az 1970–1980-as évek fordulóján tűnt fel. Az első lapon számok találhatók, 1-től 30-40-ig, attól függően, hogy hány barátja van a tulajdonosnak. Mindenki egy számot választ, nevével lefoglalja

© www.kjnt.ro/szovegtar

© www.kjnt.ro/szovegtar

maga számára, a továbbiakban ez lesz válaszainak sorszáma. Ezután minden lapon egy-egy kérdés hangzik el, amire mindenkinek válaszolnia kell. A kérdések: a születési hely, dátum, lakcím; *Mi a szerelem?, Mi a csók?, Van srácod (csajod)?, Nevének kezdőbetűi, Hol ismerkedtetek meg?, Milyen színű a szeme?, Szereted a zenét?, Milyen zenét?, Kedvenc énekesed?, Kedvenc együttesed?, Kedvenc filmed? stb.*

Az emlékverses füzet tartozékát alkotják a szerelem jelei. A füzet végén helyezkednek el. Konvención alapuló jelrendszerek, amelyeket titkos üzenet jegyzésére használnak. A tulajdonképpeni jeleken kívül a szerelem ábécéjét, a számok, hónapok, napok, színek, a boríték, a szem színe, a csók, a nézés, a gesztusok jelentését találjuk itt meg. Továbbá a csók törvényei, titkai, a tüsszentés, a csuklás naptára fordulnak elő.

Emlékvers és társadalom. A füzet elsődlegesen kétszemélyes rituális kommunikációt szolgál. Megvalósulásában azonban túllépi a kétpólusú kommunikációs aktust. A füzet a tulajdonosának személye, személyisége által összetoborzott csoport kollektív, szerteágazó igényeket kielégítő alkotásává válik.

Emlékverses füzetet kizárólag a fiatalok készítenek. A leggyakoribb eset az, hogy valamilyen eseménynek tulajdoníthatóan egy-két év alatt a bejegyzés le is zárul, s ettől kezdve mint kedves, becses emlék funkcionál az egyén életében. Csak ritkán történik meg, hogy a füzet hosszú időn keresztül nyitott, s a tulajdonos az újabb ismerőseit is felkéri a versírásra. Azt mondhatjuk tehát, hogy a bejegyző közösség homogén, a fiatalok egymást is ismerik, nemcsak a füzet tulajdonosát. Ezt igazolja több fiatal adatközlőnek az a kijelentése, hogy 2-3 füzetet is készítettek. Ha új fordulóponthoz ért az életük, új közösségbe léptek át, új füzetet is nyitottak. A füzet készítése leggyakrabban valamilyen eseményhez kötődik (4., 8., 12. osztály elvégzése, katonaság, párkeresés). A füzetbe kerülő emlékversek a tulajdonosnak élete egy szakaszában egy közösségben betöltött helyét nevezik meg.

Az emlékvers mint szövegtípus. A 2404 emlékszöveg funkció szerint a következőképpen oszlik meg:

1. 622 (25,8%) vallomás;
2. 611 (25,4%) kívánság;
3. 538 (22,3%) tanács;
4. 438 (18,2%) elmélkedés;
5. 195 (8,1%) alkalmi vers.

Az emlékversek nem egyszeri előfordulásúak. A 2404 szöveg 3271 alkalommal fordul elő. Egy vers megterheltségi foka tehát átlagban 1,3. Az előfordulás szerinti sorrend a következőképpen alakul:

1. 920 szöveg (28,1%) kívánság;
2. 788 (24,0%) vallomás;
3. 657 (20,0%) tanács;
4. 646 (19,7%) elmélkedés;

5. 260 (7,9%) alkalmi vers.

A versek tartalom szerinti megoszlása a következő:

1. szerelem 880 (36,6%);
2. élet, boldogság 536 (22,2%);
3. emlékezés 393 (16,3%);
4. alkalmi vers 212 (8,8%);
5. barátság 185 (7,6%);
6. erények 123 (5,1%);
7. vallás 38 (1,5%);
8. diáksors 37 (1,5%).

A funkció és téma kereszteződéséből az emlékversírás következő alaphelyzetei olvashatók ki:

1. 438 vers szerelmi vallomás;
2. 294 vers az élettel, boldogsággal,
3. 242 vers emlékezéssel kapcsolatos kívánság;
4. 226 vers tanács;
5. 167 elmélkedés a szerelemről;
6. 121 vers tanács az élettel, boldogsággal kapcsolatban;
7. 115 elmélkedés az életről.

E végső adatok s a teljes verskészlet alapján azt mondhatjuk, hogy a folklór saját, jól körülhatárolt funkcióval rendelkező műfaja az emlékvers. Az életre való felkészítést vállalja magára. Az élet értelme, a boldogság, a szerelem, a barátság mibenléte fölötti töprengés, a személyes és társadalmi kapcsolatok etikája, a fiatalkor eseményeinek visszatükrözése, a folklór egyik műfajára sem jellemző, mint az emlékversre. Még ha olykor csalóka, illuzórikus, elfogult képét is nyújtja a valóságnak, az élet, az élet céljának értelmezését, az egyén pozíciójának meghatározását kísérli meg. Az élettel való szembesülésre, a helytállásra készíti fel az egyént. Szükséges azonban rögtön megjegyezni, hogy sem lehetőségeit, sem hivatását nem sikerült objektíven felmérnie, megvalósítania, s ezért általában a közhely szintjét nem haladja túl. Legközelebbi kapcsolatban a verses levéllel áll, amelynek hagyományait – megszűnte után – teljesen magába olvasztotta, továbbá az emberélet fordulóinak (katonaság, házasság stb.) költészetével, a diákköltészettel (az ezen belül virágzó kicsengetési versekkel), valamint a magaskultúra egyes műfajaival (irodalom, műdal, könnyűzene).

Fejlődése során mind tartalmában, mind kifejezésformájában annyiszor újult meg, alakult át, ahányszor az őt éltető közönségnek erre szüksége volt.

Az emlékállítás rítusa. Az emlékverses füzet megnyitása, a füzetbe való jegyzés az emlékállítás rítusa. A rítus megváltoztatja az egyénnek a jelen idővel, a jelen eseményeivel, szereplőivel szembeni viszonyát. Mulandóságukat tapasztalja meg, figyeli és hangsúlyozza, nosztalgiával viszonyul hozzájuk. A rítus keretében emlékeket gyűjt össze, feliratoz, helyez biztonságba (fényképek, emléktárgyak). A búcsúzkodás, a közös emlékek

© www.kjnt.ro/szovegtar

© www.kjnt.ro/szovegtar

áttekintése, repertóriumba szervezése, az emlékek térbe való kihelyezése (osztálytársak sírja), emléktárgyak átadása, a búcsú helyzetének látványosságok általi emlékezetessé tétele (virágok, ajándékok átadása, közös éneklés, ünnepi öltözet, csoportos, közönség előtti ballagás, bankett), az emlékek őrzésére tett fogadalom a rituális viselkedés formái, a búcsú forgatókönyvének rituselemei. A rítusra közösségi keretben kerül sor. A fürdőhelyi együttlét, a katonáskodás, az iskolai ciklus, akárcsak annak elmúlása egy csoport közös élménye, tapasztalata. Az emlékezés, az elmúlt idő történéseinek áttekintése, az emlékállítás egy közösség közös teljesítménye.

Az emlékverses füzet az egyik olyan tárgy, amely mind a belefoglalt, mind a konvencionálisan hozzá kapcsolt jelentések által a múltra emlékeztet. Emlékeztető funkciójára különböző okokból tesz szert: az egyént végigkísérte az elmúlt időszakon, olyan személyek keze nyomát őrzi, akik visszavonultak az egyén életéből, az emlékek gyűjteménye, tárháza, egy korszak felvállalt gondolatainak, eszméinek, közhelyeinek és érzelmeinek lelőhelye. Az emlékverses füzet az egyén életterébe telepíti az emlékeket, s a múlttal kapcsolatos foglalkozásokra ösztönzi őt (az emlék őrzése, ápolása, felidézése, kiegészítése, aktualizálása). A füzet az egyén tárgyi környezetében az emlékeztető tárgyak együttesébe tartozik, s ezek a tárgyak az egyéb használati eszközökkel egy tárgypopulációba épülnek. Egy családi környezetben a családtagok az egyén egyik emléktárgyaként viszonyulnak hozzá, tisztelik és használják.

Az egyén életében az emlékverses füzet megnyitása, megszerkesztése a felnőtté válás egyik átmeneti rítusa. A füzet elkészültének helyzetében lezárul egy életszakasz, az egyén életének új szakaszára készül fel. Amikor a füzetbe való jegyzésre össztönzi környezetének tagjait, tulajdonképpen azt a társadalmat szervezi egységbe és teszi láthatóvá, amelyben önmagát definiálja, amelyben meghatározott szerepet játszott, státusra tett szert. Az emlékek, a bejegyzések és a mellékletek ezt a megszűnő szerepet, státust örökítik meg. Az emlékversek, s még inkább a bejegyzések végén található kolofonok, vallomások a füzet tulajdonosával kapcsolatos értékelések. A ballagás helyzetében az egyén nevét szertartásosan bejegyzik a közösség tagjai közé. A kicsengetési kártyán, az érettségi tablón az egyén társai és tanárai között foglal helyet.

Az emlékverses füzetbe kerülő szövegek egy generáció, egy csoport értékorientációját jelzik. A füzetbe kerülnek azok a szövegek, életvezetési tanácsok, amelyekkel az illető közösség azonosul. Gyakori naivitásuk ellenére az emlékversek a gyermekkorból való kinövésre, az idő múlására, az életbe való kilépésre figyelmeztetnek, az élet, a boldogság, a barátság, a vallás, a szerelem, az erkölcsösség fölötti töprengésre ösztönöznek, a kor divatos szövegeit idézik és örökítik meg. A gyermek- és a felnőttkor, a múlt és a bizonytalan jövő közötti különbségekre figyelmeztetnek, eszményeket, morális habitusokat fogalmaznak meg, az egyént bizonyos értékek elfogadására és követésére szólítják fel. A búcsú helyzetében a búcsúzkodó fiatalok a füzetbe kerülő bejegyzések által szövetséget kötnek, egymás támogatására tesznek fogadalmat.

A felnőtté válás egyéb szimbólumai is megtalálhatók a füzetben. A bejegyző személy életelveket, jelszavakat választ magának, véleményeket fejez ki (orákulum), begyakorolja aláírását, a füzetbe kerülő fényképen felnőttes hajviseletet, öltözetet választ. A füzetbe kerülő szövegek és mellékletek a jövőt reklámozzák, a felnőtt létet közelítik a gyermekkorhoz, a felnőtt életformába való belépést készítik elő.

Lezárulta után az emlékverses füzet a kihelyezett emlékezet szerepét tölti be. Tulajdonosa fellapozza, a bejegyzések alapján felidézi emlékeit, gyermekeit beavatja emlékeibe, a bejegyzők életpályájára vonatkozó adatokat jegyez fel. A füzet a következő generáció számára olyan versgyűjteményt jelent, amelyből szövegeket lehet válogatni.

Az emlékvers a búcsúzkodás rituális szövegeinek egyik típusa. Szövegkontextusához tartoznak a búcsúdalok (*Ballag már a véndiák, Gaudeamus*), a búcsúbeszédek, a dedikációk, a gratulációk, a kicsengetési kártya, a tabló mottója és szövege, a búcsúszertartás vallásos és világi szövegei.

Emlékverses füzetek

1. Miskolci Csulyak István 1575–1645 között élt. Album amicorumát 1601-ben nyitotta, amikor Görlitzbe érkezett. Nicolaus Reusnerus *Icones sive imagines vivae litteris clarorum virorum Italiae, Graeciae, Germaniae, Galliae, Angliae, Ungariae* című művének korábbi és 1589-es bázeli kiadását egybeköttette. A könyvben többszáz rézmetszetű arckép volt, minden nyomtatott levél után egy tiszta oldal következett. A kötet végére egy ívnyi tiszta lapot csatolt. Ismerősei ezeken a lapokon hagytak emléket. A bejegyzések szerint a következő útvonalat tette meg: Görlitz, Zittau, Prága, Wittenberg, Lipcse, Heidelberg. 1607-ben tért haza. Ezután a különböző hazai városokban való tartózkodása alatt kért bejegyzéseket (Bécs, Nagyszombat, Kassa, Ungvár, Miskolc, Szerencs). Albumában 170 bejegyzés található, ami az illető korszakban Európa-szerte átlagosnak nevezhető. A bejegyzők között van Szenczi Molnár Albert is. A prágai bejegyző Huss János, a heidelbergi Zwingli Ulrich, a wittenbergi Melanchton, az erdélyi szász diák Luther képe mellé jegyezhetett emlékszöveget (Jakó Zs. 1972: 59–63).

2. Rosius a Porta 1733–1806 között élt, nemesi család sarja volt. Szülőhelye ma Svájchoz tartozik. 1752–1758 között Bernben, Sárospatakon, Debrecenben, Nagyenyeden teológiai tanulmányokat folytatott. 1752–1756 között tartózkodott Magyarországon. Ezt követően 50 éven át bündeni lelkipásztor, egyháztörténész. Peregrinációs albumát 1751-ben nyitotta meg, Bernben. Innen kezdve végigkövethető az album tulajdonosának útvonala és kapcsolatainak alakulása. A bejegyzők között van lelkész, szenátor, polgármester, patikus, könyvtáros, közel 200 személy (J. A. Bernhard 2001).

3. Nagyajtai Körmötzi János 1794-ben nyitotta meg album amicorumát. Füzetének címe: *Album Amicorum & Benevolorum Joanny Körmötzi de N Ajta 1794 1a 7bris*. A füzet 18,8x11,3 cm, 184 lapot tartalmaz. Bécsi, göttingai, kolozsvári, jénai, pozsonyi tartózkodása idején, 1794–1799 között 65 személy jegyzett bele, magyar latin és német nyelven. Az albumot a kolozsvári Akadémiai Könyvtár őrzi, az MsU 3-as jelzettel.

4. 1829-ben a kolozsvári unitárius kollégium néhány diákja megkötötte a „barátság láncát". A tanév folyamán mindenikük verset írt a közös albumba. A szerzők a következők voltak: *Gálffy Sándor alias Szekelyfi alias Jupiter, Sz: Ivani László alias Matskasi Károly Mercur, Árkosi Dénes alias Szorgalmatos Péter Apollo, Veress György alias Fejer Mercur, Sz: Iványi Jóseff alias Laborfalvi Mars, Sz: Iváni Mihály alias Leányosy Bachus*.

A diáktársaság a következőképpen fogalmazta meg közös szándékát:

A BARÁTSÁG LÁNTZA
mely
az alább megirando Barátok közt
összevőtetett 1829dik Eszt. October 3kán
Kolosváron az Untarium
Collegiumban
Elöl járo beszéd

© www.kjnt.ro/szovegtar

© www.kjnt.ro/szovegtar

Nem akarjuk senki eleibe terjeszteni munkánkot, anynyival inkább nem tzélunk a' világ eleébe adni – Nem ez a tzél – hanem tsupa idötöltésből irogatunk – Valyon nem jobb e' az elmének ilyen játékot adni, mintsem a' henyélésre alkalmatosságot szolgáltatni? – Baráti égygyesületünknem ez mindörökké világos képe lehet, akkor majd inkább még, midőn égygyesületünknek tagjai égy mástol meszszébre távoznak el, valyon iffjui korunknak ezen jádzisága nem leheté idős korunk tályán kedves mulatságunk tárgya.

Nem adjuk ezt senki kezébe, nem adjuk [...] *alá a nagy világnak, tudjuk is hogy nem arra valo a' mi munkánk, hogy critikaját ki alhassa; hanem tartsuk magunk között, mint Barátságunk lantzszemét, mely minket öszve kőt.*

Nagy világ! Néked egyébbel szolgálunk.

A füzet a kolozsvári Akadémiai Könyvtár kézirattárában található. Terjedelme 72 lap, méretei 220x180. Jelzete: MsU 1306A.

5. Mátyás János 1943-ban született Magyardécsében. 1966. február 18-án sorozták be katonának, Désen. Négy nap múlva érkezett meg a temesvári tüzérségi alakulathoz, ahol szolgálatát letöltötte. Berukkoláskor emlékverses füzetet nyitott, százlapos, vonalas füzetet. 1967. június 12-én szerelt le. Július 13-án a füzet új tulajdonos kezébe jutott.

A füzet borítóján a következő olvasható:

Sold. MÁTYÁS JÁNOSKA
Com. CIREŞAIA
RAI. DEJ
REG. CLUJ
1966. II. 18-án

Sold. MÁTYÁS JÁNOSKA
U. M. 1008/D TIMIŞOARA
BANAT
1966 II. 22-én
Temesvár

MÁRTON VIRA
TULAJDONA
1967. VII. 13.

A füzet első felébe 149 emlékvers került, többnyire a tulajdonos bejegyzésében. Ezt követően 39 dal, egy epikus vers, 1 halottbúcsúztató vers és egy kérdés-felelet típusú játék olvasható. A bejegyzett szövegeket 6 katonacimbora írta alá. 1966. október 10-én Molnár Gyárfás 5 emlékverset jegyzett. Néhány lappal később a káplár bejegyzésében található emlékvers, a következő megjegyzéssel: *A nevem Vízaknai Sándor. A kedvesem Bogyo Klára. Akinek már öt éve údvarolok.* Egy korábbi lapon ugyanez a szilágykrasznai személy postacímét örökítette meg. Ezt tette Sztáncsu György is, aki a füzet tulajdonosa által írt emlékverset írta alá. A következő oldalon, 1966. december 11-én este a Bálványosváraljáról származó Borzási Imre örökített meg egy háromstrófás dalt. Ugyanez a katonacimbora 1967. március 23-án, húsvét első napjának délutánján, 4 óra 52 perckor újabb dalt írt le. 1967 januárjában a füzet több kézben is megfordult. 1967. május 22-én este 9 órakor Benkő Laci jegyzett egy szerelmi dalt. A füzet egyik utolsó lapján a *Fürdik a hold világ az ég tengerében* olvasható teljes terjedelemben. A kolofon: *Barátod Caporal Vízaknai Sándor 1967. VI. Ho 11 én Türelmetlenül várjuk a leszerelést Amikor még egy nap van hátra.*

A füzetben dominálnak a katonasorssal, a szerelemmel kapcsolatos, érzelmes szövegek. A bejegyzők az általuk választott és bejegyzett szöveggel az együttlétnek állítottak emléket, s egyúttal otthoni lakcímüket is megörökítették.

Leszerelés után Mátyás János a füzetet kedvesének ajándékozta.[19]

4. Az emlékverses füzetek legtöbbször egyéni habitussal vannak összefüggésben.

Egy emlékverses füzet tulajdonosa férfi, Rigmányban született 1952-ben. Emlékverses füzetét 18 éves korában, 1970-ben nyitotta, mikor inasiskolába készült. 24 oldalnyi verset gyűjtött össze. A verseket a kezébe kerülő kicsengetési kártyákról, olvasmányaiból válogatták össze. Környezetében minden fiú füzettel

[19] A füzet másolatát Márton Attila helyezte el a KJNT archívumában. Jelzet: 496/00.

rendelkezett. Felkérés esetén ebből a gyűjteményből választotta ki a megfelelő verset. A füzetbe 1974-ben jegyzett utolára. A füzetet a katonaságba is magával vitte. Gyűjteményét ekkor további 60 emlékverssel gazdagította, 5 lány leveléből. Katonacimborái 5 román emlékverset, 9 verses levelet jegyeztek. Ő maga egy locsolóverset is a füzetbe jegyzett.

Lánya Nyárádszeredában született 1984-ben. 17 éves korában édesapja neki ajándékozta füzetét. Emlékversekkel, dalrészletekkel, versekkel, idézetekkel gazdagította az apa gyűjteményét.[20]

A táncrend

A szövegtípus. A *táncrend*nek nevezett apró, díszes lapokat a 19. századi táncélet hívta életre. Kivitelezésükhöz nyomdászok, grafikusok, mesteremberek járultak hozzá. Leggyakrabban papírból készültek. Állhattak egyetlen lapból, vagy borítóba fogott több lapból is. Apró mestermunkák készültek selyemből, bársonyból, bőrből, fából.

Első szisztematikus leírása egy 286 belga és 251 más (francia, angol, német, magyar, osztrák, amerikai, kanadai, spanyol és svájci) táncrendből álló gyűjtemény alapján készült el (Hourant, R. 2000; további irodalom: Heme F. 1992). Az eddig feltárt anyag legkorábbi darabja 1817-ből származik, Párizsból. Az első belga darabok az 1820-as években, Németországban 1870, Svájcban 1895 táján jelentek meg. A nemesi és a polgári környezetben, különböző egyesületek és társaságok táncestélyeire készültek. Továbbá dal-, irodalmi, sport-, ifjúsági, katonai egyesületek nyomtatták táncestélyeikre, akkor, amikor az estély táncrendje összeállt. Ritkábban csupán az első táncot nevezték meg, s az időközben a táncrendbe került táncokat a táncrend tulajdonosai kézzel vezették rá a lapra. Az ismert legkisebb méretű nyomtatvány 3,5x10, a legnagyobb, tulajdonképpen plakátszerű táncrend 25,5x42 cm. Ismert legyező alakú, a legyező formáját követő változata is. A táncrenden feltüntették a táncestély szervezőjét, időpontját, helyszínét, programját. A szervezők olykor a belépődíjra, az öltözetre, a térhasználatra, a zenekarra vonatkozó utasításokat is megadtak. A táncrendet illusztráció, embléma díszítette.

A táncrendet a bálba való belépéskor, ingyen osztották szét. Általában, a nők használták. Gombra, csuklóra, övre rögzítették. A táncrendhez kis ceruzát is csatoltak. A bál kezdetén a nők ezzel jegyezték fel annak a táncpartnernek a nevét, akinek az illető táncot elígérték. Amikor a táncrendben megjelent a hölgyválasz, akkor a férfiak is hasonlóképpen jártak el.

2006-ban *Tánczrendek* címmel a Tandem Kiadó tette ismertté a magyar táncrend típusait, a táncrendek művészetét. Magángyűjtemény darabjaiból a budapesti Iparművészeti Múzeum 2007-ben rendezett kiállítást.

Szövegek és kontextusok

Az 1891-es évben Tordán január 17-én tartották meg a megyebált.

A szervezők a táncrendet Budapesten, Morzsányi J. mester műhelyében rendelték meg, a Kígyó utca 8. szám alatt. A 6,5x5,5 cm, vastag kartonból készült, szív alakot imitáló borító elülső felét zöld bársony borítja. Elülső oldalát sárgarézből készült címerpajzs és a korona alakú rátét díszíti. A címerpajzson a Tordai-hasadék sziklái láthatóak. A hátsó borítót karmazsin színű bőr fedi be, s ez tartja össze a két borítót. A hátsó borítón a bőrbe préselt díszes iniciálék találhatóak. A táncrend felfüggesztését, rögzítését

[20] Kádár Katalin gyűjtése, 2006. A KJNT archívuma.

© www.kjnt.ro/szovegtar

© www.kjnt.ro/szovegtar

fehér és vörös cérnából sodort zsinór teszi lehetővé. A zsinórt rézgömb fogja össze. Ebből díszítésre szolgáló bársony szalagocskák ágaznak ki, s ez rögzíti a kis kampót.

A borítók 10 lapot fognak össze.

A címlap felirata: *MEGYEI BÁL/ Torda/ 1891/ Január 17.*

A nyomtatott táncrend a következő: *Szűnóra előtt: 1. Csárdás, 2. Keringő, 3. Négyes I. Csárdás, 4. Rezgő polka, 5. Négyes II. Csárdás, 6. Mazurka Polka. Szűnóra után: 1. Csárdás, 2. Négyes III. Csárdás, 3. Keringő, 4. Négyes IV. Csárdás, 5. Polkák, 6. Csárdás.*

Az 5. oldal felirata: *Bethleni Gróf/ Bethlen Gézáné/ Kaáli Nagy Bertha/ házi asszony.*

A 6. oldal felirata: *Bethlen Bálint gr./ Josika Andor br./ Miksa Imre/ védnökök*

A 7. oldal felirata: *RENDEZŐ-BIZOTTSÁG:/ SÁNDOR JÁNOS/ elnök/ BETEGH MIKLÓS/ DAMOKOS ANDOR/ alelnökök/ BOÉR DÉNES/ pénztárnok/ ZARÁNDI LIPOT/ jegyző/ BORBÉLY MÁTÉ/ ellenőr*

Ezt követően 64 férfinév sorakozik. A hölgyeknek bizonyára közöttük kellett szétosztaniuk a táncokat.

A táncrend nem tartalmaz bejegyzéseket. Magántulajdonban őrződött meg, Tordán. Tulajdonosa a városra vonatkozó emléktárgyak és dokumentumok között őrzi.

2. A tordai kereskedők 1893. január 28-án táncvigalmat tartottak.

Táncrendjük *„Rigler József Ede cs. és kir. papírnemű-gyárá”*-ban készült. Magassága 10,5, szélessége 6 cm. A címlapot virágos ág díszíti. A borítók két lapot fognak közre. Az első lapon a táncvigalom megnevezése található: *„Tánczrend/ a/ TORDA KERESKEDŐK/ és kereskedő ifjak/ Tánczvigalmára./ 1893/ Január 28-án.”* A közbülső oldal a táncrendet közli: *Szünóra előtt: 1. Lassu csárdás. 2. Rezgőpolka. 3. Fr. négyes I. Csárdás. 4. Keringő. 5. Mazurkapolka., Fr. négyes II. Csárdás. Szünóra után: 7. Keringő. 8. Rezgőpolka. 9. Fr. négyes III. Csárdás. 10. Gyorspolka. 11. Fr. négyes IV. Csárdás. 12. Mazurpolka.*

A táncrend tulajdonosa a négy csárdást ígérte el a táncpartnereknek. Nevüket bejegyezte a megfelelő helyre.

A táncrend magántulajdonban található, Tordán.

Nyomtatott értesítések

A társadalmi kommunikáció további ritualizált formáját képviseli a lakodalmi meghívó, a ballagási kártya. Szilárd szerkezettel rendelkeznek, s nyelvezetük sztereotip fordulatokat tartalmaz. Az esemény előkészítésében pragmatikus funkciót töltenek be. Az eseménnyel kapcsolatos általános ünnepi gondolatokat fogalmaznak meg. Az egyént egy társadalmi csoportban lokalizálják.

Dedikáció

A dedikáció komplex kommunikáció. A kommunikációt kezdeményező személy egy explicit jelentéssel rendelkező szöveget, esetleg tárgyat ajánl a címzettnek. Az ajánlás a szöveget egy adott, konkrét kontextusba integrálja, perszonalizálja, további jelentéssel egészíti ki. Az ajándékozott alkotás lehet írásmű, fénykép, képzőművészeti alkotás, ajándéktárgy. A dedikáció rövid terjedelmű, megnevezi a kommunikációs feleket, az időpontot, a helyszínt, valamint a felek közötti viszonyt. Formái a *verses arcképköszöntők,* a fénykép dedikációk, az írói dedikációk.

Következtetések

1. Az ünnepi rítusok keretében a 19. századtól kezdődően megnőtt az írott szövegtípusok száma. Ezzel egyidőben, az írott szövegek megszerkesztésével, bejegyzésével, szétosztásával megnőtt a szertartásos, rituális cselekvések száma. Az írás alkalmazásával a rítusok a jelentések és a funkciók szélesebb skáláját integrálták. A rítusban való jelenléte miatt az írás, az író ember fokozott mértékben vált láthatóvá. A szertartásban exponált írás az írás mint médium, kommunikációs csatorna jelentőségét hangsúlyozta.

2. Az egyes szövegtípusok egy rítuson belül, valamint életpályájuk során különböző szinkron és szukcesszív funkciókat töltenek be. A különböző pragmatikus funkciók mellett esztétikai élményt nyújtanak, részt vesznek a kommunikatív és a kulturális emlékezetben, szervezik a társadalom kohézióját.

3. Mindenik elemzés a szövegtípus történeti alakulását, változását, azaz az írás-használati és -értelmezési habitus alakulását érte tetten. Ugyanaz a szövegtípus újabb társadalmi rétegek és csoportok habitusában tűnik fel. A kontextus megváltozása a szövegtípus jelentéseinek, a vele szembeni attitűdök változását vonta maga után.

KRIZA NÉPRAJZI

© www.kjnt.ro/szovegtar